

Poština plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET

Štev. 25.

Ljubljana, dne 21. junija 1929

Leto III.

Desetletnica ljubljanske univerze

Lastno vseučilišče je ponos vsakega naroda in krona njegove kulture. Čim več univerz je v kateri državi, višja je njena kultura — merilo ni samo število prebivalstva, temveč tudi višina odstotka, ki odpada na visoko šolstvo. Univerze niso samo zaradi vzgoje

ljani. Deset let je minilo, prvih deset let plodonosnega dela. Z zaupanjem gleda vsa Jugoslavija v ta najvišji učni in znanstveni zavod na slovenskih tleh. Zavod, ki je dobil v zadnjem času zaščito in ime našega kralja Aleksandra. Več kot 1200 dijakov in dijakinj se

akademsko vzposobljenih intelektualnih delavcev in zaradi znanstvenega dela njihovih profesorjev. Z univerzami se dviga splošen kulturni nivo in ugled naroda pred tujim svetom. Zato so se Slovenci toliko časa borili za svoje vseučilišče.

Svobodna Jugoslavija je pred desetimi leti izpolnila našo največjo narodno-kulturno zahtevo in ustanovila popolno slovensko vseučilišče v Ljub-

lato za letom vzposablja na slovenski univerzi za velike in odgovorne naloge, ki jih ima akademsko izobraženstvo v naši državi.

Mislimo, da »Življenje in svet« le izpolnjuje svojo dolžnost, če posveča nekaj strani prvemu jubileju naše univerze. Naprosili smo sedanjega g. rektorja in gg. dekane, da nam povedo ob tej priliki svoje misli in želje. Njih odgovore v naslednjem priobčujemo:

**Iz razgovora z rektorjem
univerze gosp. univ. prof.
dr. Milanom Vidmarjem**

Rektor dr. Milan Vidmar

— Vprašujete me, kaj mislim o pomenu in nalogah naše univerze? Le nekaj besed: Naša univerza ima — kakor vse druge — dve poglavitni nalogi: vzgojo akademskega naraščaja in znanstveno delo. V tem trenutku pa je treba poudariti še nekaj: Ta univerza nam ni potrebna samo zaradi učenja in znanosti. Potrebujemo jo zato, ker je naša in ker ne more nobena tuja univerza dajati naši akademski mladini duha, ki ga daje naša. Gre tedaj za razlike duha, ne za razlike v znanosti in nje metodah. Naš izobraženelec bo lažje pogrešal marsikako formulo, ki si jo pridobi — če treba — v praktičnem življenju. Ne sme pa več sodelovati pri oblikovanju našega narodnega in državnega življenja tak, kakršen je bil doslej: kaj čisto tujega duha, s tujim načinom mišljenja, s tujjo orientacijo v zadevah, ki se tičejo našega bistva. Naš akademski izobraženelec mora tudi znanstveno misliti, govoriti in pisati po naše.

Lahko Vam ponovim to, kar sem dejal nedavno Nj. Vel. kralju: Vse težkoče, ki jih ima naša država, izha-

jajo iz tega, da je naše ljudstvo in zlasti naše akademsko izobraženstvo tako različnega duha. Zato se mora vsa naša orientacija usmeriti v državno in narodno edinstvo. Dva mlina morata še dolgo mleti prebivalstvo te države: univerza in vojska!

— Da, ta univerza je slovenska; pre zgodaj bi bilo še, če bi govorili samo o jugoslovenski univerzi v Ljubljani. Ona je slovenska po svojem jedru, značaju in namenu. Če bo naravni proces, ki ga vedno vodijo samo življenjski zakoni, ne pa naše želje in doktrine, kedaj v dogledni bodočnosti unificiral tri jugoslovenske kulture, se bo to izvršilo le na podlagi popolne enakopravnosti. Slovensko vseučilišče je danes najboljša garancija za tako sintezo. Čim bolj bomo delali v duhu te univerze, čim bolj se bomo iz izobražencev s tujo učenostjo izpreminjali v Slovence, tem bolj bomo Jugoslovenci.

(B.)

**Dekan filozofske fakultete
g. univ. profesor dr. Ale-
ksander Stojičević**

Dr. Aleksander Stojičević

Nekaj misli ob desetletnici naše univerze?

Na splošno bi poudaril tole: Ljubljansko vseučilišče je sicer na periferiji Jugoslavije, vendar je baš to dejstvo pomembno za njegov obstoj: v bližini sta dva velika naroda, ki imata vsak

svojo kulturno penetracijo. Ta univerza je koristna i Slovencem i Srbom i Hrvatom. Sel bi še dalje in dejal, da je koristna vsemu slovanstvu, kot je po svojem znanstvenem delu koristna tudi vsemu omikanemu človeštvu. Njeno slovanstvo obeležje se pri nas prereditko omenja. Častno dejstvo je, da delujejo na nji razen Slovencev, Srbov in Hrvatov tudi Čehi in Rusi. Njeni češki in ruski predavatelji so v nemali meri pripomogli, da je ljubljanska univerza dala že v prvem desetletju to, kar je dala.

Uspeli te univerze v vzgornem in znanstvenem oziru so tako veliki, da lahko mirno trdimo: Njeno delo je obilno odtehtalo finančna sredstva, ki jih je porabila za njo država. Nje bodočnost je sigurna. Neglede na to, kako se bo v podrobnostih reševalo naše celotno vseučiliško vprašanje, smo lahko preverjeni, da bo ljubljanska univerza vedno živela in procvitala. Njene naloge, delo in dosednji rezultati so za to najboljše jamstvo.

Glede filozofske fakultete bi naglasil to, da je še vedno nepopolna. Nekatere stolice se sploh še niso mogle otvoriti, nekatere so se morale ukiniti. Fakulteta ima nalogo, da pripravlja znanstven naraščaj v zvezi s popolnitvijo svojih stolic. V splošnem pa se tudi na filozofski fakulteti čedalje jasneje razodevajo njeni uspehi. Ker ima pred drugimi univerzami to prednost, da ni preveč zabasana s slušateljstvom, omogoča dijakom solidno in temeljito strokovno izobrazbo. Celi vrsti domačih kapacitet na filozofski fakulteti in sploh na vsej univerzi gre največja hvala za dosežanje uspehe; ti doma in na tujem uvaževani znanstveniki so filozofski fakulteti najboljša garancija, da bo še sijajneje kot doslej opravičila svoj obstoj pred narodom, državo, slovanstvom in človeštvom.

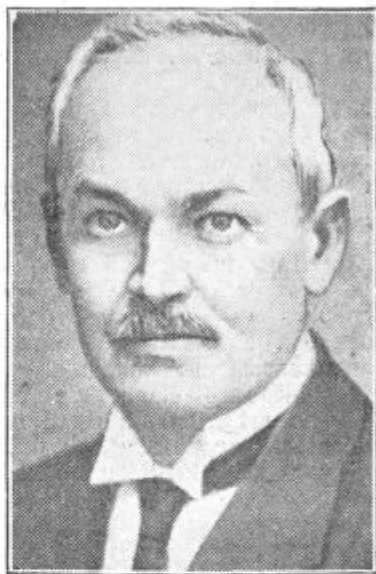
(Iz razgovora: B.)

Dekan juridične fakultete g. univ. profesor dr. Rado Kušej

Juridična fakulteta je začela redno poslovati v letnem semestru I. 1920. Predavanja na njej je otvoril tedanji dekan prof. Leonid Pitamic 15. aprila s temo: Pravo in revolucija.

Lepa vrsta še danes delujočih profesorjev je bila za prestop v akademski

poklic že pripravljena. Gg. Eller, Krek, Kušej, Polec, Škerlj so že pred leti, ko smo Slovenci skušali izvojevati svojo Pravno akademijo, izpopolnjevali svoje strokovne študije na inozemskih univerzah, a tudi druge, izvrstno kvalificirane moči so stale na razpolago. Nekatere stolice so zasedli Rusi in Srbi.

Dr. Rado Kušej

Z oživotvorjenjem juridične fakultete je doživela naša pravna literatura velik porast in razmah.

V prvi vrsti je vzdrževalo naše čislano strokovno glasilo »Slovenski Pravniki« tesne vezi med teorijo in prakso. V novih razmerah so se pojavljali vedno novi problemi, katere je teorija reševala in s tem prakso bistveno razbremenjala. Harmonija in medsebojno spoštovanje, ki traja med juridično fakulteto in pravniki v praktičnih poklicih že deseto leto, tvori najlepše jamstvo za plodonosno vzajemno sodelovanje tudi v bodočnosti.

Člani juridične fakultete so se pa, v pravilnem razumevanju svojega poklica, oglašali s temeljitimi članki tudi v naših dnevnikih, kadar so stala posebno zanimiva pravno-politična, cerkvena in socialna vprašanja na dnevnem redu. Naše občinstvo je pokazalo za take objektivne informacije s strokovnjaške strani vedno veliko zanimanje. To dejstvo je bilo piscem za njihov trud najlepše plačilo.

Svojo znanstveno ustvarjajočo silo je pokazala fakulteta v prvih desetih letih svojega delovanja na trojen način:

1. l. 1921. je začela izdajati svoj Zbornik znanstvenih razprav, katerega je do sedaj izšlo šest letnikov, dočim se sedmi pripravlja. Te publikacije nas res zelo obremenjujejo zaradi krize na knjižnem trgu, a so vendar potrebne, ker se z njimi fakulteta uveljavi v zunanjem svetu in dobi lepo število inozemskih revij v zamenjavo.

2. Od fakultetnih članov je bilo izdanih v 9 letih 6 učbenikov (Škerlj, Mejnično pravo, Kušej, Cerkevno pravo v dveh izdajah, Dolenc, Dušanov zakonik, Pitamic, Država, Lapažne, Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo kraljevine SHS, Krek, Grundzüge des Verfassungsrechts des Königreiches der Serben, Kroaten und Slovenen). Pripravlja se komentar k novim kazenskim zakonom.

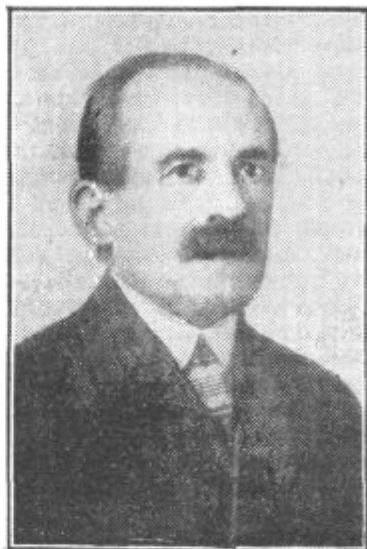
3. Odlično so člani naše fakultete sodelovali pri prirejanju osnutkov za izenačenje zakonodaje v celi državi (v prvi vrsti Krek, Skumovič, Dolenc in Škerlj); čim bodo stopili novi edinstveni zakoni v moč, bodo nastale za fakulteto nove naloge: eksegeza novih norm, prirejanje učbenikov in priložnikov, ki so baš ob uvajanju novih zakonov v prakso najbolj potrebni.

Plod devetletnega dela je ob težkih razmerah, v katerih živimo, zadovoljiv in časten. Delo, ki ga bo morala fakulteta vršiti v bodoče, je po obsegu ogromno in po važnosti neprecenljivo za vso državo. Ker bodo občli državljanski zakonik, civilnopravdni in izvršilni red v bistvu posneti po sedaj v Sloveniji in Dalmaciji veljavnih zakonih, bo dala naša fakulteta že v duhu teh zakonov izšolane pravnike državi na razpolago, ki bodo pravilno izvrševanje novih norm v vseh delih države takoj omogočili. Delo se torej ne krči, ampak narašča, in trdno sem uverjen, da ga bo naša fakulteta vršila v čast Slovincem in v korist državi.

Dekan medicinske fakultete gosp. univ. profesor doktor Alfred Šerko

Medicinska fakulteta ob desetletnici tmiverze ne goji nikakih pretiranih in visokoletečih želja. Vse njene poglavitne želje so bile že nešteto krat poveda-

ne. Eno pa mora vendarle tudi ob tej priliki konstatirati: Anatomski institut medicinske fakultete v Ljubljani še do

Dr. Alfred Šerko

danes ni v celoti dograjen in popoln. Zato naj bi se vsaj v prihodnjem desetletju dogradilo in dovršilo, kar se je pričelo že pred desetimi leti! — Ta želja, mislim, je dovolj skromna.

Dekan tehniške fakultete g. univ. profesor dr. Karel Hinterlechner

Vrše se kongresi, jubileji itd. Vse to z jasnim namenom, da si ogledamo ob nekakem odmoru *uspehe dela* v gotovem časovnem odseku preteklosti. Ljubljanska *Alma mater Alexandrina* slavi desetletnico svojega obstoja. Slavje je skromno, kakor je trajanje dobe, za katero gre. Toda navzlic temu je treba poudariti, da ne gre za navadno desetletje. Gre za *prvo* desetletje, za čas, ko je bilo treba ustanovljati vse.

Četvorica profesorjev nas je bila imenovana pred 10. leti: gg. prof. *Vidmar, Samec, Zupančič* in jaz. da zgradimo v okviru slovenske univerze njeno tehniško fakulteto. Prišli smo praznih rok iz nekdanjega cesarskega Dunaja in izročila nam je domovina ledino. Kulturna ledina je bila tu in bili so med sorojaki celo ljudje, ki so nas opazovali v

marsikaterem primeru ob našem delu bolj ali manj — »po strani«.

Pridobili smo si polagoma sobojevnikov in z združenimi močmi smo se lotili dela, o katerem po mojem skromnem mnenju ne pripada kritika nam. Mi smo upravičeni povedati le, kaj smo zgradili in kakim namenom dotične institucije služijo? Ali nam je naše delo uspelo, o tem naj sodi naša javnost, kajti če kje, velja za nas svetopisemski izrek: po njih delih jih boste spoznali.

Dr. Karel Hinterlechner

Ustanovljen je danes v okviru naše tehniške fakultete krasen kemijski laboratorij, elektrotehniški, fizikalni, mineraloško-petrografski in še cela vrsta drugih modernih institutov, ki služijo razen tehniški fakulteti vsaj deloma tudi filozofski. V teh zavodih se vzgajajo danes mladi moške, ki prihajajo ne le iz Slovenije, marveč tudi iz sosedne Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Srbije in celo tudi že iz Bolgarije.

Desetletnica! Bilanca naše tehniške fakultete je tudi, ne oziraje se na predstoječa dejstva, aktivna, ako upoštevamo naslednje okolnosti: Predvsem je treba ugotoviti, da porašča število slušateljev od leta do leta — *stalno*, kar govori popolnoma jasno za to, da je tako univerza kakor njena tehniška fakulteta pognala že krepke korenine, in da se institucija zadevno frekvence *normalno* razvija. Drug objektiven svedok in kritik je praksa. Kolikor mi je znauo, so

šefi absolventov naših oddelkov s svojimi mladimi sodelavci splošno in v vsakem oziru zadovoljni. In izpitne komisije, ki imajo z našim dijaštvom pozneje opraviti, ko gre (po zakonu) za stalno namestitev? Tudi te se izražajo v vsakem oziru povoljno. Vse to nam je zadostno jamstvo od *tretje*, torej *objektivne strani*, da naš trud ni zaman.

Ako primerjamo proračunske postavke za našo tehniko, oziroma za celotno univerzo, je jasno, da zaostajajo in da so zaostajale te tudi v preteklosti znatno za drugimi. Upoštevati je treba pri tem res, da država ne more končno sipati denarja hkrati brez meje za sorodne institucije. V preteklosti sta bila v prvi vrsti upoštevana Beograd in Zagreb. Upajmo, da pride v bodoče, in sicer v *doglednem času* tudi univerza kralja Aleksandra I. na vrsto. To tem bolj zato, ker nam resno nedostaja v marsikaterem oziru prostorov. Najvažnejša naloga bodočih rektorjev in univerzitetnih uprav bo zaradi tega skrb za prostore, oziroma za *nove zgradbe*, brez katerih pač ne bomo mogli daljšo dobo več izhajati. Saj smo pa tudi doslej izhajali pri svojem delu z resnično *praj skromnimi sredstvi*.

Končno se smemo naupati tudi, da se naša tehnika v bodoče ne bo več nadlegovala in vznemirjala z raznimi vestmi in projekti o ukinitvah, premestitvah posameznih delov itd. To so bile doslej edino le nepotrebne perturbacije. V svrhu uspešnega študija se potrebuje miru in — zadostnih kreditov!

Dekan teološke fakultete g. univ. profesor dr. Josip Ujčić

Vprašali ste me, kaj mislim povodom desetletnice naše univerze?

Mislim, da je bogoslovni študij na visokih šolah teoretično in praktično potreben.

Ce se namreč vprašamo:

Zakaj so vsi narodi razmišljevali o religiji?

Zakaj so se mitologije klasičnih narodov toliko pečale s tem vprašanjem?

Zakaj so začele univerze v zgodovini baš s teološkimi študiji?

moramo odgovoriti: Zato, ker je vprašanje odnosa človeka do Boga najgloblje, najbolj življensko in tudi najbolj usodno vprašanje in ker tvori obenem odgovor na to vprašanje te-

Dr. Josip Ujčič

meljno osnovo za etično in kulturno udejstvovanje narodov.

Že radi tega je potrebno, da je teologija predmet znanstvene raziskovanja na univerzah. — Potrebno pa je tudi zato, ker zgodovina — in naš čas je tudi del zgodovine — ne more ignorirati idealnih vrednot, ki jih je krščanstvo narodom dalo in jih daje.

In kaj si želim?

Odgovor:

Da bi se tudi oni, ki njih poklic ne zahteva neposrednega proučevanja teoloških problemov, vendarle praktično zanimali za ta najvišja življenjska vprašanja.

Da bi ves narod zrl v harmonični celoti peterih fakultet sintezo in zarišče svojega kulturnega življenja.

Da bi nam država to ognjišče jugoslovenske kulture na zapadu naše zemlje skrbno čuvala in vedno ščitila našo

Almo Mater Alexandrino!

Janko Kač

Težave ženitve pšenice z ržjo

*Mezeg nikdar še ni skotil
svojih mladičev.
Mezeg-pšenica rodil sad
Jesenku stoter.*

Kdor je obiskal lansko jesen kmezijsko razstavo, se je z zanimanjem ustavil pri koji Botaničnega instituta ljubljanske univerze, kjer je razstavil njegov predstojnik, naš skromni učejak prof. dr. France Jesenko svoje križance med pšenico in ržjo. S spoštovanjem smo gledali to novo žito. Vem, da je gojil vsakdo tiho željo zvedeti, kako je ugrabil človeški duh stvariteljici naravi njeno skrbno čuvano skrivnost snovanja novih oblik. Popeljem vas v mojstrsko delavnico v zasanjanem kotu našega pestrega botaničnega vrta: dve mali gredici 1 m široki, 15 m dolgi in vam odgrnem kospreno, da vidite skrivnostni utrip naše matere narave. Pokažem vam pa tudi, da ne slavi naša slovenska univerza le puhlega jubileja desetletnice obstoja, temveč jubilej desetletnega znanstvenega dela. želeč nomagati kmetu in vrtnarju do boljših časov ter zasigu-rati in dvigniti donos naše revne slovenske rodne grude.

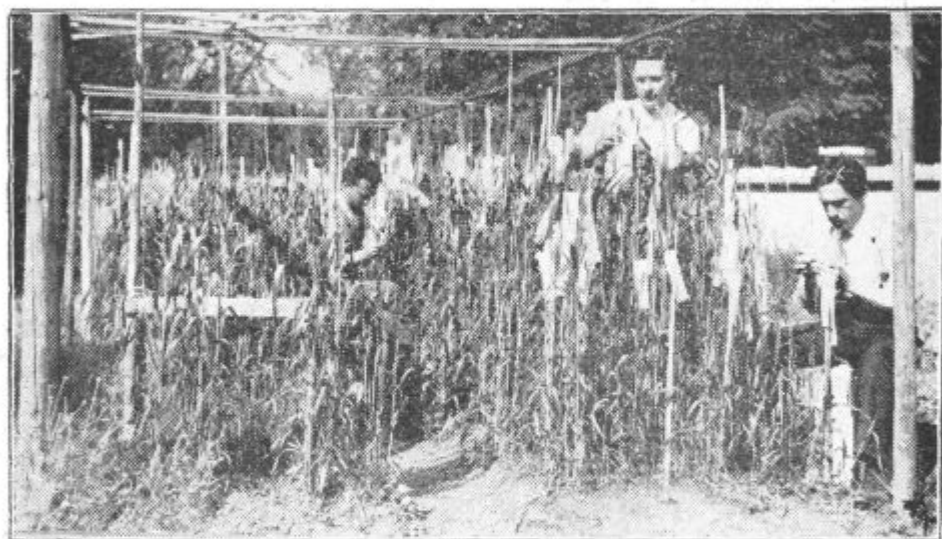
Kar so v živalstvu spolni organi, to so pri rastlinah pestiči in prašniki: deli, ki skrbijo z oplojevanjem za potomstvo. Dočim je v živalstvu spol pretežno ločen na samca in samico, imamo v rastlinstvu, če izvememo redke samcato cvetoče vrste, ogromno večino rastlin, kjer sta združena oba, pestič in prašnik, v istem cvetu. Take cvete imenujemo obojake. Ko prašniki dozoriijo, se razpreznejjo, prah ali pelod pade na brazdo, vzkljuje in oplodi v plodnici ležečo osnovo za novo rastlino.

Pri živalih je križanje radi ločenih spolov lahko in dobimo, kakor je vsem znano n. pr. mezga, če križamo žrebeca z oslico. Pri rastlinah je križanje težavnejše. Vzemite v roko pšenično razevetje, klas! Vidite, da sestoji iz dveh vrst klaskov, ki imajo po 2 do 4 cvete. Prav spodaj na cvetu je mala gluha pleva, za njo ie resasta pleva, v njej pestič z razkodrano dvodelno brazdo in troje prašnikov zavitih v prosoino lusko, ki ji pravimo sraička. Ko dozoriijo prašniki in pestič za oploditev, se sraička malo razgrne, prašniki se malo dvignejo, njih pelod

pade na brazdo in jo oplodi. Prvo, kar moramo pri križanju storiti, je, da preprečimo to samooplodbo. Zato odgrnemo, še preden dozore prašniki, resasto plevo, sežemo s spičasto pinseto (kleščice, kakor jih rabijo zdravniki) previdno za srajčko in odtrgamo trojico prašnikov. Tako smo odstranili možnost samooplodbe v cvetu in pravimo, da smo cvet skopili (kastri-rali), ker ta neoplojen cvet ne more nastaviti zrna in ostane gluh (sterilen). Kdor je izurjen, skopi na uro 10 klasov, začetnik zmaši komaj enega. Da je skopljenih nekaj 100 klasov, je pač treba mnogo truda in pred vsem potrpežljivosti.

storiti s pridom le v jutranjih urah do osmih, ko je že izginila rosa (moker pelod je zanič), dokler ne potegne veter. Prvi močnejši dih vetra stepe namreč ves pelod iz odprtih prašnikov in je treba čakati drugega jutra. Vse delo križanja pa mora biti opravljeno tekom enega tedna. Če je ta teden zelo vetrovno ali stalno deževno vreme, je bil ves ogromen trud zastoj in čakati je treba spet celo leto do novega cveta.

Če se nam je posrečilo nastreči rženega peloda, začnemo s križanjem. Oprezno razgalimo kodrasti pestič na skopljeni pšenici in jo opravimo s pomočjo malega čopiča z rženim pelo-

Pri delu na Botaničnem vrtu. Vsak skopljen klas dobi tuljec iz prosojnega pergamenta, da se prepreči slučajna oplodba od zunaj. Na kole okrog se pripne mreža, da vrabci ne pozobljejo že itak maloštevilnih zrn.

Na drugi gredici imamo vsejano rž. Znano je, da cvete rž dobrih 14 dni pred pšenico, zato moramo gledati, da zavlečemo cvetenje rži do cvetenja pšenice. To napravimo tako, da obžanjemo pravočasno, vsaj mesec dni pred cvetenjem, rž in pustimo, da požene novo klasje iz strnišča. Ker ima pri tem vreme, gnojna moč zemlje itd. odločilno vlogo, je prav težko pripraviti rž, da ima ob istem času, ko dozori pestiči na skopljeni pšenici in so oplodljivi, tudi kaljive pelode rži.

Ko vidimo, da prehaja oboje v zor, natresemo na podloženi papir peloda iz cvetočih rženih klasov. To moremo

dom. To delo je še dosti zamudnejše od skopljenja. Vendar moramo hiteti, ker pelod ima le kratko življenje: v 30 minutah izgubi oplojevalno moč in zamrje.

Ko dozori taka skrižana pšenica, jo varno porežemo in pričnemo iskati zrna. Bridko se pa moti, kdor misli, da se kar vsuje zrnje iz klasu. Iz tisoč oplojenih cvetov dobimo komaj eno samo zamiženo in zakrnelo zrnce križanca — mezeg-pšenico. Prav podobno je to zrnce pšenici, a vendar spominja na rž. Pičla je žetev: od stotin klasov desetek drobnih zrn. Vendar so ta drobna zrnca neprecenljive vred-

nosti, saj so zgovoren dokaz sposobnosti razglablajočega in stvariteljskega duha človeka deteta, ki je uganilo skrivnostnosten smehljaj na svetem licu svoje pramatere.

Na jesen posejemo te nebogljence in moramo biti pripravljeni, da nam sploh ne vzkaliijo. Če jih vzkali od desetih dvoje, smo lahko zadovoljni. S skrbjo in ponosom jih spremljamo v rasti med močo, sušo in točo. Rastejo ko za stavo en in pol metra do dva in pol metra visoko, kot gosto obrasel grmič. Ko prične cvesti, vidimo, da so prašniki lepo razviti. A v njih ni življenske sile, saj vemo, da je vsak križanec neploden. Trd je zakon narave, neizprosno. Dozorelo klasje je gluho. Če odrežemo bilje in pustimo korenine v zemlji, požene v več primerih na spomlad iz prezimelih korenin na novo še bujnejši šop. Prav tako drugo, tretje leto... Da bi bil križanec ploden, posejali bi enkrat seme in bi želi leta pridelek. Da bi bil ploden!

To je prvi del zgodbe te čudne ženitve. Težak in malo obetajoč je. Zascenja se drugi še težji, toda silnejši, častnejši in ves poln nad kmetu za bodočnost.

»Da bi bil ploden!« Misel ni dala pokoja stvarjenja željnemu duhu. Dolge dneve je mislil.

»Štet je trdi zakon narave, ne boš ga uklónil!« ugovarjala je učena znanost.

»Človek je postavil zakon, človek ga lahko ovrže!« je kljubovalno odločil in odšel z vero v uspeh na delo.

Oprašil je križanca s pelodom rži, a le gluho klasje je nihalo zrelo na jesen: »Ne boš, otrok ti neumen!« Pa ni odjenjal, saj veste, da je glava Slovence, Kranjca še trša. Drugo leto je oprašil križanca s pelodi njegove matere pšenice. Ko so zoreli klasi, so vendar sklonili glave pred zmagovalcem: »Tvoja, poslušna smo deca.« Ni bilo mnogo zrnja: na stotine klasov desetek semena. A krepkejši so bili od matere in kar je glavno in ostane, bili so. Omajan je zakon stoletij in lahko rečemo o našem skromnem učenjaku, kakor ponosni Američani o Franklinu:

»Eripuit fulmen coelo...« (Iztrgal nebu je blisk...)

Potomce tega njegovega križanja ste videli in strmeli nad 90 zrnatem klasu. Inž. Mikuž na semenogojški postaji v

Beltincih je sprejel to novo dete v oskrbo, ker Botanični inštitut je previden za tako mnogoštevilno deca. Na desetih gredah oskrbuje deset tisoč potomcev. Nimamo ne vagonov, niti mernikov zrnja. Kdo ga bo terjal od njih, saj otrok je otrok. Ko dorase, upamo, da se vrne in izpolni oporoko očeta: Botanična znanost je delo potrebe in pomoč kmetu in vrtnarju.

Morda se bo zlelo vse to. Luke in razočaranj polno delo prazno igračkarnje. Temu svetujem, naj gre na Švedsko in naj povpraša po Svalöfu. Tam bo videl ista prizadevanja, Nemčija, Anglija, Amerika in pred vsemi Rusija žrtvujejo letno stotine milijonov za vzgajanje novih, krepkejših in rodnejših vrst, ker se dobro zavedajo silnega praktičnega pomena takega znanstvenega dela. Slovenci smo lahko ponosni, da stopa tudi naša mlada univerza z ljub skromnim sredstvom z vztrajnim in smotrnim delom v prvih vrstah v prospah občje človečanske kulture.

OBOŽEVALCI SOLNCA

Nedavno so zasledili, da se je v Zedinjenih državah silno razširil solnčni kult. New York, Chicago in Los Angeles so glavna središča te prastare vere. Ameriško redarstvo si beli glavo, kako bi zasačilo »vrhovnega svečenika«, »malega mojstra«, »preroka« in »luninega soproga«, ki ga posvetnjaki na vzhodu poznajo pod imenom *Car Haniš*. Že dvakrat so menili, da so ga dobili v past in pest, a služabnik ognja in solca se jim je vsakokrat izmuznil izmed prstov. Sedaj so ameriški vohuni na sledi za nemško lepotico gospo Hedvigo Arrensovo, ki je pustila ljubljeneža moža in dvoje otrok na cedilu, da bi se mogla posvetiti tajinstvenemu češčenju, ki ga ji je razodel »mali moster« . . . Izgubljeno nesrečnico so mogli slediti vse do solnčnega hrama v Los Angelesu, toda najtočnejše raziskave li tukaj niso mogle do živega. Že nekoliko oseb je pred njo na ta način izginilo. Neizvoljenim ni mogoče priti v tempelj. Le z velikimi težavami se je redarjem posrečilo stopiti vanj. Pravili so, da so solnčna svetlišča zgrajena z višnjevim kristalom: hram v Los Angelesu ima baje orgle s 3700 cevni; večni ogenj gori tam v čudovitih žerjavnicah in na žrtveniku plapolja dvanajst voščenic: njihove plamene prešinja previdnost, usodnost in naključje. Ti zublji oddajajo velikemu duhovniku božja poročila. Javnost prav za prav ne ve nič natančnega o tem hogočastju, niti to se ne zna, je-li v kaki zvezi s solnčnim kultom starih narodov.

Ali naj uživamo presno hrano?

O tem vprašanju, ki je posebno važno za poletne mesece, je spisal profesor dr. Karel von Noorden v reviji »Die Umschau« zanimivo razpravo, ki iz nje posnemamo:

Vprašanje sirove ali presne hrane se tiče v glavnem sočivja in sadja, deloma tudi žitnih sadežev, dočim je le malo v zvezi z animaličnimi snovmi kot so mleko, jajca i. dr. Kar se tiče mleka, je vprašanje samo higijensko: da dobimo mleko, ki zanesljivo ne vsebuje škodljivih kali. Če je ta pogoj izpolnjen, tedaj ne more nihče dovolj priporočati uživanja nekuhanega mleka, smetane in sirovega masla, saj se taka hrana uživa že tisočletja. Toda težava je v tem, da imamo vse premalo jamstva za nje higijensko brezhibnost. Vzlic skrbnemu tržnemu nadzorstvu se često dogaja, da nalezejo ne samo otroci, ampak tudi odrasli z uživanjem presnega mleka ali smetane (mnogo redkeje sirovega masla) težke infekcijske bolezni, kakor so legar, paratifus i. dr. Sem štejemo tudi sir. Nekuhana jajca se uživajo že od pamtiveka. Ne koč se je uživalo tudi sirovo meso — toda k temu se ne bodo bržčas vrnili niti najbolj vneti pristaši nekuhanе hrane. Izmed rastlinskih maščob so že dolgo v rabi razne vrste olja in oljnatih sadeži, n. pr. orehi in mandlji. Rastlinske maščobe nimajo skoraj nič masti sproščujočih vitaminov A in D.

Dasi je sirova hrana za oči veliko in tudi vemo o nji, da zelo nasiti, ima vendar prav malo kalorij (t. j. redilne vsebine). Če jo uživamo brez maščobnih dodatkov ali jo vsaj zelo slabo zabelimo, tedaj je prav primerna za one, ki se žele razdebeliti. Takim ljudem je treba posebej priporočati uživanje sočivja ali zelenjave; predvsem naj jedo veliko solate z neznatnim dodatkom olja in ne mnogo orehov.

Sirova hrana ima malo beljakovin, kar jo priporoča pri nekaterih obistnih boleznih in pri sladkorni bolezni. V teh primerih pa je važno še to, da pri sirovi hrani ne resorbirajo črevesa vseh beljakovin, zato gredo ti ostanki naravnost v blato, s čimer se razbremenujejo obisti. Pri užitem sadju resorbirajo črevesa skoraj vse, kar je v njem hranilnega. Že l. 1902. sem jel propagirati svoj izsledak, da ima kura s sadjem in sladkorjem zelo ugoden vpliv

na potek nekaterih nevarnih obistnih bolezni. Takrat sem naletel na velik odpor; po poldrugem desetletju je moj izsledak splošno priznan. Blagodejen vpliv sadne kure na ljudi, ki bolehalo za sladkorno boleznijo, si razlagamo s tem, da ima ta hrana minimalno beljakovinsko vsebino in da je brez vsake maščobe, s čimer se silno zmanjša izločevanje sladkorja in zlasti azetona.

Rastlinska presna hrana je prosta tako zvanih purinskih teles (ki ustvarjajo kislino seči), kar velja tudi za nekatere animalične snovi (mleko, jajca, maščobe), zato je priporočljiva vsem, ki so bolni za protinom in za drugimi oblikami sečnokislе diateze.

Rastlinska sirova hrana ima tudi malo soli; v tem pogledu nadkriljuje celo mleko. Sirovo sočivje ne zahteva zaradi tega, ker ima samo dovolj drugih mineralnih in aromatičnih snovi, da bi ga solili in ga šele tako napravili užitnega. Višek dosega v tem pogledu sadje (tudi kuhano in posušeno); zato je uživanje take hrane prava blaginja za obisti, vrhu tega pa odvajata telesu odvišno vodo. Take vodoodvajalne kure priporočamo razen bolnikom na obistih tudi onim, ki so bolni na srcu in žilah ali ki se radi hudo potijo. Pri debeluharjih gre v veliki meri za to, da se jim odvzame prevelika množina vode v tkanivu.

Presna zelenjava in sadje pa vsebuje tudi neprebavne snovi in mnogo vode; v sirovem stanju več nego kuhana. Te snovi vežejo vodo v črevesih in povečujejo obilnost blata; zaradi tega se izloča veliko črevesnega soka. Tako postane blato bolj gibčno in se lažje pomika k svojemu izhodišču. Vse to pa gre z lahkoto, brez škodljivega razdraževanja črevesja.

Velika važnost se pripisuje vitaminski vsebini presne hrane. Oba vitamina, ki sproščata vodo, protinevritični vitamin B in protiskorbutični vitamin C potekata po večini iz rastlinskega sveta, prvi deloma tudi iz živalskega (notranji organi, jajca i. dr.). Vitamin B se veliko bolj izgublja s posušenjem nego s kuhanjem. Pri vitaminu upoštevajmo tudi to, da je občutljiv za kuhanje na zraku. Vzlic temu, da gre s kuhanjem največ vitaminske vsebine v

izgubo, moramo s stališča nauka o vitaminih odločno izjaviti, da se zaradi vitaminov nikakor ni treba omejiti na samo presno hrano in se izogibati kuhani. Zadostuje, če od rastlinske hrane použijemo v presnem stanju samo eno tretjino, ostalo pa kuhano; tako bomo dobili dovolj vitaminov za kritje celotne potrebe našega telesa.

Za vitamin A pridejo predvsem v poštev: ribje olje, svinjska mast, jajca, paradižnik, špinača, za B: redilne droži, pšenične kali (n. pr. preparat Materna), potem jajca, obišti, ietra, paradižnik, špinača, ohrovt, beluši ali šparglji; za C oranže, limone in razno drugo sadje; za D: ribje olje, jajca, po solncu obsevane listje sočivja.

★

Marsikaj govori zoper to, da bi pretiravali s presno hrano in jo uživali brez pomislekov.

Če uživamo samo ali vsaj kot poglavitno hrano zelenjavo in sadje, tedaj ima naša hrana premalo beljakovinske vsebine. Če pa dodajamo tej hrani redno orehe in mandlje, se ta pomanjkljivost izravna, kar dokazuje kalifornijska sekta »Fruktarian«, ki uživa samo takšno hrano in nikakor ne kaže slabih v svojih vrstah. Presni sadeži v stročju niso primerni za te namene. Dokler so še mladi, so sicer tečni, toda imajo še zelo malo proteinov; čim bolj dozorevajo, večja je njihova beljakovinska vsebina, toda tem manj so okusni in povzročajo mnogim ljudem črevesne težave. Če pa jim dodajamo presnega mleka in jajc, se more njihova proteinska vsebina poljubno poviševati.

Rastlinska sirova hrana pa ima tako malo maščob in kalorijske vrednosti, da ne krije čisto zanesljivo potreb našega telesa; čisto zaostaja daleč zadaj. Od tod njen shuševalni učinek.

Presna hrana ima tudi malo kuhinjske soli, kar velja enako za rastlinsko in za animalično hrano vsake vrste. Kuhinja civiliziranih narodov pa soli jedi daleko bolj nego je treba za kritje biokemičnih potreb človeškega telesa. To lahko povzroča bolezenske pojave v organizmu; če pretiravamo, nastopa razširjenje žil, okvare živčevja, želodca in obišti.

Če uživamo presno rastlinsko hrano, zlasti v obliki sočivja in cerealijskih, imajo prebavila z njo veliko več opravka nego s hrano, ki je bila z vročino (ku-

hanjem) izpremenjena. Znano je, da nekateri bolni ali občutljivi želodci in črevesa težko prenašajo presno hrano. Vendar te senčne strani presne hrane prihajajo resno v poštev le tedaj, če pretiravamo ali če napravimo iz takega načina hranjenja splošno veljavno pravilo.

Iz higijenskega stališča je presna hrana primerna samo tedaj, če obstoji iz popolnoma brezhibnega materiala. Znano je, da je razno sočivje in sadje, ki raste v prsti ali tik nad zemljo (n. pr. ohrovt, zelje, salata, krompir itd.), dalje brez lupinasto sadje, lahko polno različnih infekcijskih kali, ki se jih ne moremo iznebiti, četudi ga še tako skrbno umivamo; samo visoka vročina jih odstrani oziroma stori neškodljive. Tudi drevesnim sadežem (črešnje, češnje, jabolka, hruške itd.) lahko veter v nekaterih okoliščinah natrosi bolezenskih kali. Ti higijenski pomisleki naj nas ne odvrnejo od uživanja sadja, a naj nam bodo svarilo, da ne smatramo presne hrane za brezhibno v zdravstvenem oziru.

Smatram, da imamo še vedno v higijenskem pogledu in z ozirom na splošno prehranjevalne momente — težke pomisleke proti nazorom nekaterih ljudi, ki hočejo posplošiti uživanje presne hrane.

.....

DOMOVINA GUMIJA

Evropci so se z gumijem seznanili šele po odkritju Amerike. Čeprav ga dobivajo tudi na drugih kontinentih, nam je prva vest o njem prišla šele potem, ko so Kolumb in njegovi ljudje opazili pri domačinih na otoku Haitiju, da so se igrali z žogo, ki so si jo bili napravili iz lepljivega drevesnega soka. Tudi v Mehiki se dobi posebna vrsta gumija, ki jo domačini rabijo za razne namene. Gumi, ki služi gospodarstvu, dobavljajo Brazilija, Osrednja Amerika, Afrika in Indija. Čeprav poznamo več sto vrst dreves z lepljivim sokom, jih je le kakih 50 vrst važnih za trgovsko eksploatacijo. — Pred kakimi 80. leti je našel Charles Goodyear način vulkanizacije gumija, ki ga je dal patentirati: šele po tej metodi je bil gumi porabljiv za marsikatero svrhe, ki jim služi še danes. Po tem načinu je treba gumi najprej razrezati, oprati in potem segreti s žveplom, nakar postane ne samo elastičnejši, ampak tudi manj občutljiv za vremenske nepravilike. Gumijeve bloke so pred nekaj leti začeli porabljati tudi za tlakovanje; izkazalo se je, da gumijev tlak znatno omili cestni ropot in tudi manj drsi na njem.

Čedomil Mitrinović

Od krojaškega vajenca do kneževega namestnika

(Listič iz srbske politične zgodovine)

V dobi vstajenja nove srbske države, ko je bilo treba po perijodi vstaj in revolucij organizirati državno upravo, je dala naša politična zgodovina celo vrsto znamenitih, zaslužnih in velikih osebnosti, čijih ime je ozko združeno z ogromnimi napori takratnih rodov. Te osebnosti so prihajale skoraj po pravilu iz najnižjih družabnih plasti; kakor po pravilu so bili njih uspehi mnogo večji nego bi smeli pričakovati. Hajduki, ti sloveči gozdni potepuhi, polni blazne samozavesti, so postajali odlični strategji in vodili take bitke, da so še danes predmet strategičnih proučevanj. Popolnoma nepismeni kmetje so postajali visoki državni funkcionarji. Drobni trgovci so se izpreminjali v bankirje in diplomate, ki so jim bila odprta tudi vrata takračaj najpomembnejših dvorov. Duhovniki so vodili cele vojaške odrede in ustvarjali zakone; za sodnike so bili imenovani nepismeni ali na pol pismeni kmetje in meščani, ki niso najbrž nikdar v življenju videli nobenega kodeksa. Bili pa so zelo sposobni — in še kako so se umeli postaviti ti in taki državni funkcionarji! Njih delovanje sega še v dobo kneza Mihajla Obrenovića, da celo do trenutka, ko je bila Srbija proglašena za kraljevino.

Ena takih osebnosti je Štefan-Stevča Mihajlović, sloveči prvak iz Jagodine, ki mu je bila sojena zelo visoka karijera: od malega, neznatnega krojaškega pomočnika in svinjskega mešetarja in trgovca se je povzpел do predsednika parlamenta, vlade in celo kneževskega namestnika (knjaževskega mestozaupnika). Njegove *Spomine*, spisane za to, da se mlajši rodovi pouče, je objavila te dni beogradska Akademija Nauka (znanosti); vsebujejo vse polno izredno zanimivih momentov, ki bogato osvetljujejo avtorjevo osebnost, vrhu tega pa v najjasnejših barvah razodevajo bistvo in dogodke minulih časov — tistih časov, ko je nastala srbska država.

Stevča Mihajlović se je rodil po vsej verjetnosti l. 1806, torej v času, ko so

vstaši zasedali kraj za krajem in podili turške paše in njihove podrepnike na vse strani. Podatkov o njegovi najzgodnejši mladosti ni; *Spomini* se začnejo z rodbinskim rodovnikom in z dnevi, ko je Stevčina rodbina pobegnila v Belo Crkvo. Bilo je po polomu vstaje l. 1813. Ko je izbruhnila l. 1815. nova vstaja, je bil Stevča že v Jagodini, kjer se je pri »terziji Janačku« učil krojaške obrti. Pogodba je bila sklenjena v tem smislu, da postani Stevča čez dve leti »čirak« (vajenec), toda fant ni mogel vzdržati toliko časa. Preobilno in prepogosto je mojster vihtel po njegovem ubogem hrbtu kruto šibo in palico. Odšel je torej k drugemu mojstru, a tudi tu ni bil uspeh nič večji. Naposled se je oče odločil, da ga napravi samostojnega; dal mu je nekaj kapitala, da bi bil z nekim svojim tovarišem otvoril lastno delavnico.

Verjetno je, da ne bi bil Stevča Mihajlović svoj živi dan postal knežev namestnik, če bi bil imel resno voljo postati krojaški mojster. A njemu je vse kaj drugega blodilo po glavi: hotel je postati dober junak. Rad bi si bil opasal »svitli meč«. Oče je ugodil njegovi želji; čez nekaj časa je postal Stevča svinjski mešetar in trgovec, za kar je dobil od kneza Miloša posebno dovoljenje. Tako je torej zajahal konja in jezdil iz kraja v kraj. Ljudje so ga občudovali. Naposled so obtičale na njem tudi oči kneza Miloša, ki ga je povabil v Požarevac in ga izdatno podprl.

Knez Miloš je imel navado, da je one, ki so mu ugajali, ženin in možil po svoji volji. Mnogi so se bali takih kneževih ljubeznivosti, zakaj lahko so upravičeno sumili, da hoče knez tako prikriti in skriti nekatere svoje osebne slabosti, ki so hudo skandalizirale takratno majhno, patrijarhalno Srbijo. Prvi takšen poizkus z mladim Stevčom ni uspel; zdaj se je trmoglavi knez odločil, da oženi Stevčo s svojo sorodnico Mirjano. Svatovali so na moč slovesno; bivši krojaški vajenec in svinjski mešetar je torej postal knežev zet, kar mu je odprlo vrata državne službe in omogočilo bleščečo karijero.

Tri in dvašest let star je Stevča postal *gjumrukčija* (carinik) v Smederevu. To službo je opravljajal na veliko knežvo zadovoljstvo, prizadevajoč si, da dotedanji način carinjenja nadomesti z boljšim. Začele so se prve spletke, ki so ga zelo žalostile, vendar jih je vedno razbil. L. 1833. ga je knez postavil za prvega carinika v Beogradu, kar je Stevčo silno razveselilo, saj mu je bila poverjena ena najvažnejših služb v državi. Ukaz o tem imenovanju je bil obenem prvi ukaz, ki je izšel v prvi številki »Novina Srpskih«, ki so začele takrat izhajati.

Zatem se je razvila cela vrsta različnih in važnih akcij, pri katerih je sodeloval Stevča zelo aktivno. Malo pozneje je umrla njegova prva žena Mirjana; zdaj ga je knez imenoval za starišino ali kapetana v Jagodini. Tu je pokazal silno delavnost: uvajal je red in se boril zoper kugo, ki je zavladovala v tem okrožju. Spletkarji so ga skušali zopet očrniti pri knezu; moral je odločno pobijati grdo kovarstvo. Aktivno je sodeloval v skupščini v Kragujevcu, kjer se je sprejela prva srbska ustava. Bil je priča vseh tistih peripetij in dogodkov, ki so privedli do ostavke kneza Miloša in do njegovega izгона iz Srbije.

Nadaljnja Stevčina karijera ni nič manj zanimiva. Po izgonu kneza Miloša so ga vrgli v okove. Od tega časa je za nadaljnjih 16 let malo znanega o njem. V njegovih *Spominih* ni o tej dobi njegovega življenja ničesar, izvzemši manj značilne zabeležbe. Ponovno ga vidimo na prizorišču srbskega javnega življenja šele l. 1858. za časa svetoandrejske skupščine, ki je Miloša Obrenovića ponovno izvolila za kneza Srbije.

★

Mlajši liberalci so ga povabili, da naj vsekakor kandidira za bližajočo se skupščino. Stevča je privolil in v Jagodini so ga izvolili soglasno. Kot narodni poslanec je že pred prihodom v Beograd živahno agitiral za Obrenovića. Bil je izvoljen za skupščinskega podpredsednika. Posihmal je bil še aktivnejši. Obrenovičevski nastrojena skupščina je po ponovni izvolitvi kneza Miloša za vladarja Srbije izbrala Stevčo za kneževskega namestnika. To dolžnost je vršil vse dotlej, da se je knez Miloš vrnil v Srbijo. Svojo visoko funkcijo je opravljajal s polnim do-

stojanstvom in veščje. Ponudili so mu, da sprejme ministrsko mesto, toda Stevča se je zahvalil, češ, da se mu hoče počitka. Bil ga je res potreben. Po kneževih odredbi so ga spremili iz Beograda z največjimi častmi; na vsej poti do Jagodine ga je ljudstvo presrečno sprejemalo in pozdravljalo.

Še ni izčrpano vse, kar je treba povedati o karijeri tega redkega moža. Po smrti kneza Miloša ga je imenoval knez Mihajlo predsednikom Državnega sveta. A stare spletke so ga kmalu pokopale, bil je upokojen. Po skoraj štirinajstletnem odmoru se Stevča ponovno pojavlja v javnem prizorišču: bil je predsednik tako zvanega »Aksijskega ministrstva«, ki je uspešno vodilo vojno proti Turčiji. Ko je bilo tudi to delo ugodno končano, je Stevča Mihajlović dokončno zapustil javno življenje in se umaknil na svoj dom, da v miru preživi poslednja leta življenja. Umrl je l. 1888. v Beogradu, vse svoje ogromno imetje pa je zapustil za »potrebe znanosti«, kakor pravi na nekem mestu.

★

Danes je našim naraščajem malce čudna karijera te vrste. Mi bi se začudeno vpraševali, ali je sploh mogoče, da na pol pismeni malomeščan patrijarhalne dežele, kot je bila Srbija, prehodi vse stopnje državne hierarhije — od najnižje do najvišje in sicer v tako usodnih trenutkih, kakor je bila vojna z velesilo?! In vendar — ta primer jasno kaže, da je to mogoče in da morejo takj ljudje na odgovornih mestih zelo koristiti splošni stvari. Kakorkoli je že — stari gospod Stevča je zadolžil svoj narod z najnim spominom; ob njem naj se navdihnejo mladi rodovi, ki naj ne precenjujejo sebe in ne podcenjujejo starih, ki so delali najboljše, kar so umeli, ne pozabljajoč niti za trenutek na nacionalne interese.

.....

NAJDBA STARIH NAPISOV V PARIZU

Francoska arheološka komisija, ki jo vodi kustos prehistoričnega muzeja v Strasbourgu Schäfer, je izkopala v Siriji, na ozemlju države Alanitov, važne predmete. Razen velikega egiptskega torza je odkrila celo vrsto glinastih tablic s klinopisi v različnih jezikih. Domnevaljo, da je stal na tem mestu arhiv kakšnega sirskega kralja iz drugega tisočletja pred Kristusom, kar bi bilo zelo velikega pomena za arheološko vedo. Ne daleč od tu je našla komisija sijajno ohranjen zaklad bronastega orodja in orožja.

Zaključna etapa 91 dnevne vožnje skozi Saharo

Iz beležk in vtisov princa Siksta Burbonskega

Zapustivši N'Guimi, končno točko naše ekspedicije Alžir—Čadsko jezero, smo se odločili, da se ne vrnemo po isti poti do Zindarja. Krenili smo rajši skozi angleško Nigerijo, lepo in gosto poseljeno kolonijo, ki je nedvomno ena najlepših kolonijalnih posesti britanskega imperija.

Vrnili smo se do Komadougou, kamor smo prišli brodeč reko Abadan. Potem smo zavozili na izborna pot, ki vodi čez Maidougari v Kano.

Ta dežela je mnogo rodovitnejša kakor francoska kolonija Niger. Ob poti je vse polno naselbin. V njih bližini leže polja, ki dajejo lečo. Palmovih dreves je v izobilju. Neizmerni baobabi* iztezajo svoje kratke skrivenčene veje proti sinjemu nebu. Ta slika se ponavlja vso pot do Kana, kjer je končna postaja angleške železnice, prihajajoče iz luke Lagos.

Sprejem, ki nam ga je bil pripravil britski general, je bil zelo presrčen. Sploh so odnošaji med Francozi in Angleži v celem tem predelu Afrike zelo iskreni. O tem smo se mogli uveriti tudi za našega bivanja v severni Nigeriji. Metoda angleškega vladanja v kolonijah pa se bistveno razlikuje od francoske. Medtem ko francoski guvernerji dejansko vladajo in upravljajo deželo, se zadovoljujejo Angleži s tem, da izvajajo le nekakšen protektorat nad sultani in emirji, ki so prav za prav dejanski suvereni.

Orientalški dvor v Kanu

Imeli smo priliko videti emirja Kana v vsem blesku njegovega orientalskega dvora. Njegova neizmerna palača zavzema vse središče mesta, ki šteje 75.000 duš, samih domačinov-črncev.

Odet v žametast plašč s srebrnimi čipkami in obdan od ministrov v pestrih oblačilih s svilenimi turbani na glavi, nam je prišel naproti, pred njim pa je stopala garda v sinjih in rdečih oblačilih.

* baobabi (adansonia) drevo, ki spada med malvaceje. Doseže visoko starost in daje vrten sad.

Čez velika dvorišča so nas peljali do velike sprejemnice, ki jo je bil domači arhitekt-črnc pravkar dovršil. Stene pokrivajo rjave in rdeče slikarije, vmes pa se prelivajo srebrni in zlati pasovi. Geometrične oblike risb čudovito spominjajo na moderno umetnost, ki je vzrasla v Parizu po dekorativni razstavi.

Emir se je vsedel na estrado. Tik njega so se postavili general in člani misije. Sedli so v visoke naslanjače, medtem ko so trije glavni ministri na tleh kleče sklanjali svoje rjave brade proti zemlji.

General, ki kakor vsi angleški upravni funkcionarji govori več domačinskih narečij, prijazno posreduje med nami in vrši službo toľmača. Suveren posluša opis našega potovanja, kolikor lahko presodimo, z vidnim zanimanjem.

Emir je še mlad mož, visoke »plemenite« postave, ki je splošno lastna njegovemu plemenu. On je namreč Peuhl, potomec rodu tajinstvenega izvora, ki izhaja po sodbi enih od Izraelcev, po drugi sodbi pa od Feničanov.

Osem in dvajset okrožnih poglavarjev je takisto navzočih. Vsi so belo oblečeni in čakajo emirja kleče v predsobi. Orientalška etiketa je tu še zmerom v rabi z vso svojo pompoznostjo, s poklekovanjem in plazenjem po tleh, kar Evropca na prvi pogled precej začudi.

Emir nam razkaže še ostale prestoľne dvorane. Vsak vladar ima svojo. Videli smo prestoľno dvorano emirovega očeta in deda, ki sta prav tako razkošno opremljeni in prostrani kakor njegova. Nato se je emir vzpel na konja. Tisoči gledalcev, ki so se bili zbrali pred palačo, so kleče čakali, kdaj se pojavi vladar. Ogledali smo si tudi razna ministrstva in tudi ječe, kjer je čakalo 840 jetnikov na verigah razporejenih v polkrogu, da jih pregleda angleški zdravnik.

V tem kraju se povsod opaža živahno stavbno gibanje. Gradi se neskončno mnogo. Povsod zidajo šole, bolnice in slična poslonja.

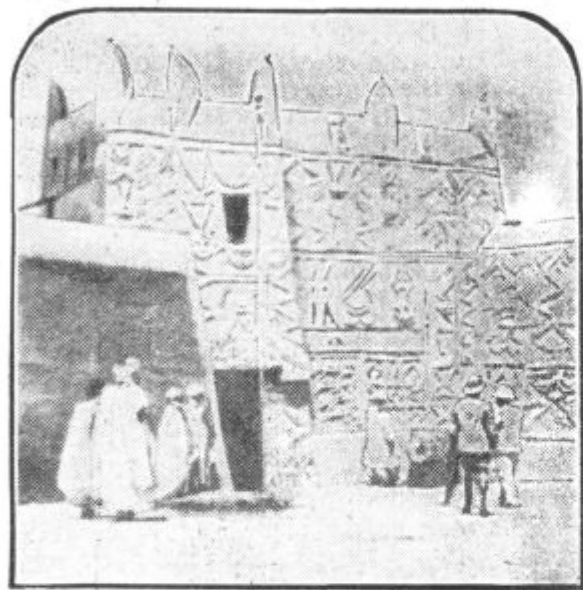
Spričo toľkega bogastva smo se kar zamislili, toda spomnili smo se tudi, da

šteje angleška Nigerija 18 milijonov prebivalcev, med tem ko jih ima francoska kolonija Niger komaj pičli poldrugi milijon.

Protiv Dahomeyu

Iz Kana smo se peljali v Zinder, odkoder smo krenili na zapad, da si ogle-

damo še ostale predele naše kolonije. Dne 12. marca jutraj smo zagledali prostrano vodno gladino Nigra. To je bilo pri Gayi, naši poslednji etapi, v bližini male naselbine Malanville. Tam je čakal na nas čoln, ki ga je do tu pripeljal vlačilec, zakaj odločili smo se bili,

Portal pred emirjevo palačo v Kanu

Tuareški veljaki iz okolice Hoggarja

da krenemo kos pota po Nigru navzgor. Del ekspedicije je nadaljeval vožnjo v avtomobilih, jaz pa sem z ostalimi sedel v čoln, da se odpeljem proti Dahomeyu.

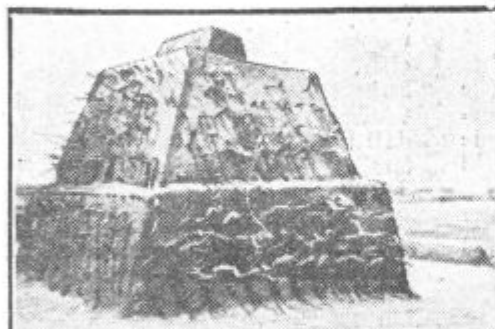
Po našem odhodu iz Gaye smo imeli na Soti, dotoku Nigra, deset prekrasnih dni, posvečenih izključno lovu in zbiranju predmetov za pariški prirodoslovni muzej. Naklonila se nam je redka sreča, da smo ustrelili dva leva brez grive. Naš plen je bil torej zelo redek, gotovo najlepši, ki si ga more lovec želeeti na takem potu. V teh krajih so doma popolnoma nagi črnci, ki nosijo samo čez boke ozek pas. Oboroženi so s puščicami in lok. Nam so dobro služili za vodnike.

Sedli smo v pirogo, primitiven čoln, iztesan iz debla, ter smo prišli v petih dneh preko slovitega Nigerskega slapa

začenja pot, ki se po drzovitem poročniku Estienneu imenuje Estienneova cesta. Slediti moramo stopinjam naših predhodnikov in prekoračiti Tanesrouft, kar pomeni toliko kakor popolna puščava.

Celo v tej deželi žeje je opažati napredek. Vojaška okupacija studencev pri Kidalu in Ouallanu štiti pokrajino že nekaj časa pred vpadi strašnih Regibatov, z Zlate reke (Rio de Oro), ki so še nedavno s svojimi morilskimi pohodi ogražali življenje prebivalstva.

Reggan je končna točka transsaharske proge, odkoder vodijo pota na vse strani preko doline reke Saoure na Colomb-Bechar in proti obali.

ZGORAJ LEVO: Grobnica vladarjev Sonrhajev v Gaou. DESNO: V čolnu (pirogi) na Soti. SPODAJ: Zaključni pohod proti Colomb-Becharju

do Niameya. Ta reka, ki je mestoma stisnjena med skalnate stene, drugod pa teče skozi prerijske, je mirna in veličastna. V njej živijo vodni konji in krokodili, na bregovih pa so nas z divjim kričanjem pozdravile opice.

Odtod smo zavili proti severu in prišli v francoski Sudan. Naša poslednja etapa je bil Gao. Tam smo videli čudno grobnico vladarjev Sonrhajev. Tu se

Od Gaoa do Reggana smo prevozili 1300 kilometrov skoro v popolnoma ravni črti na pariškem poldnevniku. Poslednji opasen prehod je med Beni-Abbesom in Colomb-Becharjem. Tam smo morali prositi za vojaško pomoč. Pet sto legijonarjev, spahijev,¹ lokostrelcev in meharistov² je zastražilo pot.

¹ Spahije in meharisti = posebni kategoriji vojščakov.

Tod so nas spremljali zaradi sigurnosti tudi trije avtomobili s strojnicami.

Od Colomb-Becharja se je pot kmalu pretvorila v pravcato cesto in 27. aprila ob šestih zvečer so se naša vozila ustavila v Algeru, na trgu Laferrière. Baš od tu smo pred tremi meseci odpotovali.

Naša ekspedicija se je končala srečno, brez nezgode in defekta. Vrnili smo se nepoškodovani, prevozili pa smo v 91 dneh 11.500 kilometrov po pokrajini, ki je polna skal, pustinjaškega peska, grmičevja in pripekajočega solnca. Ovi re smo srečno premagali in zadoščeni smo se vrnili v domovino.

Dr. Vl. Travner

Čarovništvo in čarovniški procesi

(Nadaljevanje)

V. poglavje

Propad čarovništva in čarovniških procesov (ok. 1700—1750)

1. Prvi borilci zoper čarovništvo

Boj zoper čarovništvo in čarovniške procese se prične že zgodaj. Brezdvomno so živeli v vseh časih, ko je divjala ta blodnja, razumni možje, ki so uvidevali nesmiselnost in škodljivost preganjanja čarovnikov in čarovnic in so vsaj na skrivaj obsojali te procese. Seveda je bilo nevarno se javno upreti tej blodnji, ker bi bili sami osumljeni, da so v zvezi s hudičem in čarovniki. Prvi možje, ki so se upali javno nastopiti zoper zaslepljenost in krivico, so bili prirodoslovci in duhovniki. Njim so se kmalu pridružili tudi juristi. Borili pa so se vsak iz svojega vidika: prirodoslovci, ker so uvideli, da je čarovništvo po prirodnih zakonih nesmiselno, duhovniki, ker nasprotuje vera v čarovništvo vsaki pozitivni veroizpovedi, posebno pa krščanstvu; juristi, ker je povzročila ta blodnja toliko nepotrebnega zla vsej človeški družbi. Četudi so ti možje imeli v začetku le neznatne uspehe, jih moramo vendar smatrati za velike dobrotnike človeštva, ki zaslužijo, da jih ohranimo v trajnem in hvaležnem spominu. Zato navajamo v naslednjem najvažnejše borilce zoper čarovniško blodnjo s kratkimi biografskimi podatki.

Dr. Ivan Weyer

Prvi, ki je nastopil javno zoper preganjanje čarovnic, je bil kalvinec dr. Ivan (Johannes) Weyer (tudi Wier), kot pisatelj znan pod imenom Wierus ali Piscinarius. Rojen je bil l. 1516. v Grave (Brabantsko). Studiral je medicino v Parizu in v Orleansu ter postal

l. 1550, osebni zdravnik vojvode Viljema III. Jülich Cleve Berg na njegovem dvoru v Düsseldorfu. Tu je spisal svoje znamenito delo »De praestigiis daemonum et incantationibus ac veneficiis«, ki je izšlo v Baslu l. 1563. v 5 knjigah ter pozneje v več izdajah in 4 nemških in francoskih prevodih. Izdaji l. 1577. je dodal še 6. knjigo »De lamiis« in fantastično razpravo »Pseudomonarchia daemonum«, kjer opisuje pekel in navaja imena 572 peklenskih knezov, ki vladajo nad 7 milijonov 405.926 podložniki. V svojem delu, ki ga je posvetil vojvodi Viljemu III., se obrača na cesarja in vse ostale vladarje s prošnjo, naj odpravijo ali vsaj zajeze čarovniške procese. Weyer sicer ne zanika popolnoma čarovništva, pravi pa, da je v čarovništvu mnogo izmišljenega ali da se da vsaj mnogo pojavov raztolmačiti popolnoma naravno. Zaradi tega dela, ki je izzvalo strastno polemiko (njegov najhujši nasprotnik je bil Jean Bodin), je moral Weyer mnogo trpeti. Ko je namreč kmalu nato obolel vojvoda na duhu, so očitali nasprotniki Weyerju, da je začaral svojega gospoda. Zato je pobegnil k grofu Bentheimu v Tecklenburg blizu Osnabrücka, kjer je živel kot čislan zdravnik in pisatelj do svoje smrti l. 1588. Če trdi Byloff (str. 308), da je Weyerjeva knjiga »še sedaj na indeksu«, se očitvidno moti, ker njegovega imena nisem zasledil niti v indeksu iz l. 1712. (v knjigi Joh. Gallemartha: Sacrosanctum Concilium Tridentinum).

Kornelius Loos (Loseus)

Prvi duhovnik, ki je nastopil zoper čarovništvo, je bil profesor bogoslovja v Treviru (Trier) Kornelius Loos (rojen l. 1546. v Goudi na Holand-

skem), ki je spisal l. 1592. knjigo »De vera et falsa magia« v 4 zvezkih, kjer pravi, da je preganjanje čarovnic »alkimija, ki dela zlato in srebro iz človeške krvi«. Dne 15. marca 1592. je moral te »zmote« pred pomožnim škofom Petrom Binsfeldom slovesno preklicati. Kljub temu je trpel tudi še pozneje mnogo preganjanj. Umril je l. 1593. v Bruslju.

Adam Tanner

je bil rojen l. 1572. v Inomostu, kjer je po dokončanih studijah vstopil v jezuitski red. Njegovo glavno delo, kjer se toplo zavzema za uboge žrtve in zaradi katerega je moral mnogo trpeti, je »Universa Theologia scholastica, speculativa, practica« v 4 folio zvezkih iz l. 1626. Umril je na potovanju v Unkeno pri Solnogradu dne 25. maja 1632. Še po njegovi smrti so ga smatrali nevedni kmetje za čarovnika, ker so našli v njegovi zapuščini »steklenega hudiča«, t. j. mikroskop.

Fridrik v. Spee

Drugi jezuit, ki je skušal olajšati uso do čarovnic, je bil Fridrik v. Spee. Rojen je bil 15. februarja 1591. v Kaiserswertu ob Renu kot potomec stare plemiške (pozneje grofovske) rodbine Spee v. Langenfeld. Obiskoval je jezuitsko gimnazijo v Kolinu (Köln) ter postal l. 1610. jezuit in učitelj modroslovja in bogoslovja. Po naročilu svojega reda je prišel l. 1627. v Würzburg, kjer je škof Ehrenberg fanatično preganjal čarovnice. Spee je v letu 1627. in 1628. spremil *okoli 200 čarovnic* na njihovi zadnji poti. Uboge žrtve so svojemu spovedniku s solznimi očmi zatrjevale svojo nedolžnost, kar je plemenitega moža tako prevzelo, da je kljub svoji mladosti popolnoma osivel. Pomagati pa je mogel le s persosom. Kajti če bi se uprl krivičnim sodnikom, bi moral iti sam na grmado, ne da bi rešil s tem uboge žrtve. Pozneje je šel zaradi protireformacije na Vestfalsko. Tu je izdal l. 1631. v Rintelnu knjigo »Cautio criminalis seu liber de processu contra sagas«. Ni pa se upal izdati svojega imena, tako da je šele filozof G. W. v. Leibnitz (1646—1716), ki je Speeja kot značajnega moža in pisatelja visoko čislal, ugotovil anonimnega pisatelja. Ta knjiga je vzbudila splošno pozornost in je bila v 3 mesecih razprodana. Tudi Spee ne zanika možnosti čarovništva; bori pa se z vso odločnostjo zoper strašno in

ostudno prakso sodišč, ki jo je sam spoznal. Ko bi obveljala človekoljubna načela tega plemenitega moža, bi čarovniški procesi — vsaj v tej strašni obliki — prenehali že takrat. Pozneje je prišel Spee kot profesor zopet v Kolin, odtod pa v Trevir (Trier). Tu je umrl ta apostol ljubezni kot žrtev

svojega vzvišenega poklica dne 7. avgusta 1655. na mrzlici, ko je tolažil umirajoče. Po njegovi smrti ste izšle zbirka njegovih duhovnih pesmi »Trutz-Nachtigall« (1649) in v prozi (pa z mnogimi levnimi pesmimi) njegov »Güldenes Tugendbuch« (1637). Tudi v teh delih, ki spadajo med najlepša dela tedanjega nemškega slovstva, izraža pisatelj preprosto in iskreno svojo globoko vero in človekoljubje.

Baltazar Bekker,

rojen dne 30. marca 1634. v Wetzlaru (Holandska), je bil pastor v raznih krajih svoje domovine, slednjč l. 1669. v Amsterdamu. Tu je spisal leta 1691. knjigo »De betoverde weereld« (»Začarani svet«), kjer se tudi kot človekoljub bori zoper vero v čarovništvo. Zaradi te knjige je bil naslednjega leta odstavljen in izobčen. Umril je dne 11. julija 1698. v Amsterdamu.

Kristijan Thomasius

Najznamenitejši in najuspešnejši borec zoper čarovniške blodnje je bil mož, ki je imel za ta boj vse sposobnosti: izreden praktičen razum, vsestransko in globoko izobrazbo, odprto srce za vse, kar je lepo in dobro ter občudovanja vreden pogum in vztrajnost — Kristijan Thomasius. Rojen je bil dne 1. januarja 1655. v Lipskem, kjer je tudi studiral modroslovje in pravo. L. 1688. je postal v svojem rojstnem mestu profesor prava in je bil prvi nemški učenjak, ki je predaval v nemščini. Poleg tega se je bavil z modroslovjem, kjer si je zlasti za nemško terminologijo pridobil velike zasluge. Pozneje je postal profesor in rektor na novo ustanovljeni univerzi v Halle, kjer je tudi dne 22. septembra 1728 umrl. Njegovi glavni knjigi, s katerima je kot pisatelj zadal čarovniški blodnji smrtni udarec in kjer se bori zoper čarovniške procese in zoper-obstoječa zadevna kazenska določila kot jurist in kot človekoljub sta »Dissertatio de crimine magiac« (1701) in »De origine et progressu processus inquisitorii contra sagas« (Halle 1712).

Weyer, Loos, Tanner, Spee, Bekker in Thomasius so glavni in najsijajnejši borci zoper zmote in blodnje čarovništva in čarovniških procesov. Poleg njih pa so delovali še številni drugi možje. Da pa vidi bralec, kako so se sčasoma združili v skupnem boju za napredek in blagor vsega človeštva vsi stanovi, tako katoliki kakor protestanti, navajamo še naslednje borce: nemški jurist *Jurij Godelmann* (1584); nesrečni dr. *Dietrich Flade*, bivši rektor univerze v Treviru (Trier), ki je bil zaradi svojega možatega nastopa zoper čarovništvo l. 1589. z nekaterimi mestnimi svetniki in duhovniki javno seznanjen; Anglež *Renigald Scott* (umrl 1599); francoski filozof (skeptik) *Michel Montaigne* (1588) in njegov so-mišljenik kanonik *Pierre Charron* (umrl 1603); evangelijski pastor *Joh. Grevius*, ki se bori v svoji knjigi »Tribunal reformatum« (1622) posebno za odpravo torture; jezuit in profesor kanonskega prava v Inomestu *Paul Lavmann* (1575-1635); nizozemski zdravnik *Adam Palingh* (1635); francoski zgodovinar *Gabriel Naude* (1669); slavni angleški astronom *Peter Bayle* (1682) in še mnogo drugih.

Omenimo še, da se tudi naš *Valvazor* bori zoper torturo (III. zv. XI. knj. str. 102).

Tudi po končni zmagi srca in razuma so skušali še nekateri starokopitni pisatelji zagovarjati čarovništvo kakor n. pr. znani profesor prava na univerzi Halle, *J. G. Heineccius* (umrl 1741). Toda že l. 1758. je mogel rektor univerze Frankfurt a. O. *S. Fr. Böhrer* ugotoviti, da je zločin magije samo še zgodovinska reminiscenca V bogoslovju pa so končoveljavno iztrebili zadnje spomine na čarovniške blodnje *Gronau*, *Semler* (ki pravi med drugim, da so obsedenci epileptiki), *Cäsar* i. dr.

2. Razvoj znanosti in prosvete. Njih vpliv na čarovniške procese

Medtem se razvija znanost vedno bolj in doseže slednjic v vseh panogah občudovanja vredne uspehe. Predvsem postanejo prirodoslovne vede svetovno zgodovinskega pomena. *Zé Nikolaj Kopernik* († 1543), *Ivan Kepler* († 1630) in *Galileo Galilei* († 1642) spremene s svojimi dotlej nepoznanimi nauki nekdanje nazore o svetu in življenju. Priroda, njeni zakoni in njene lepote postanejo predmet intenzivnega znanstvenega opazovanja. Tako se uveljavi empirizem (izkustvo), ki ga uvede kot princip v znanost *Bacon Verulamski* († 1626). Tem možem sledi cela vrsta drugih mož: prirodoslovcev, modroslovcev in vzgojeslovcev, katerim se pridružijo kmalu tudi zastopniki ostalih ved. To nam pričajo imena kakor *René Descartes* (Cartesius † 1650), *Baruh Spinoza* († 1677), *Jan Amos Komensky* († 1670); idealisti in realisti: *Thomas Hobbes* († 1652), *John Locke* († 1704), *David Hume* († 1776), *Helvetius* († 1771), *Isaak Newton* († 1727); materijalisti in enciklopedisti: *Voltaire* († 1778), *Jean Jacques Rousseau* († 1778), *Diderot* († 1786); nadalje *Gottfried W. Leibnitz* († 1716), *Immanuel Kant* († 1804) in še mnogo drugih, ki jih v tej razpravi ne moremo naštet. Četudi si nazori teh mož večkrat nasprotujejo, povzročajo vendar ogromno duševno gibanje vsega kulturnega sveta, ki zruši celo vrsto nekdanjih predsodkov in zmot in ki uveljavi v teoriji in praksi načela individualnosti, svobodnega prepričanja, verske strpnosti in človekoljubja.

Zmagoviti pohod svobodne znanosti in obče prosvete zruši tako tudi nek-

danje nesmiselne predstave čarovništva, ki se prežive in slednjič popolnoma ugasnejo. To se kaže tudi v zakonodaji, ki se polagoma prilagodi novim razmeram. Poučen vzgled zato nam nudi avstrijska zakonodaja. Takoj po nastopu svoje vlade (1740) je določila Marija Terezija, da se morajo »zur Verhüttung alles ferneren Unfüges« predložiti njej osebno vse sodbe v čarovniških procesih, Dne 31. XII. 1768 izide prvi kazenski zakonik za vse avstrijske dežele, *Constitutio Criminalis Theresiana*. Po nazorih tega zakona (čl. 58. *Von der Zauberey, Hexerey, Wahrsagererey in dergleichen*) nastanejo čarovniška dejanja bodisi iz goljufije, bodisi iz neumnosti (*Wahnwitz*), bodisi iz hudobnega poskusa ali pa so taka, da morejo vzbuditi sum resničnega čarovništva, če se jih ne more prirodno razlagati. Če je storilec s hudobnim duhom v pisмени zvezi ali če rabi sicer neposredno bogokletne izraze (bogo-kletstvo je namreč po Theresiani najhujši in največji zločin), naj se storilec sežge živ. Če pa se mora iz naravnih in nepojmljivih okolišnosti sklepati, da gre za resnično čarovništvo, določi cesarica sama kazen. Ta zakonita določila so tem bolj čudna, ker je bila cesarica Marija Terezija sama prepričana, da so čarovnice samo tam, kjer je nevednost, da pa čarovnic ni, če se ljudstvo pouči. Minister Kaunitz pa se je izrazil, da more ta člen povzročiti samo posmeh civiliziranega sveta. V poznejših kazenskih zakonikih (cesarja Jožefa II.) iz leta 1803., ki *velja prav za prav še danes*), se čarovništvo sploh več ne omenja. Prav tako izgine v tem času to hudo delstvo iz zakonikov vseh ostalih držav. Prvi vladar, ki je odpravil čarovništvo iz kazenskih zakonov, je bil pruski kralj *Viljem I.* (l. 1714). Samo na Bavarskem priznava še inštrukcija iz l. 1769. čarovništvo v polni meri.

Enako izgine polagoma iz kazenskih zakonov nečloveška tortura, ki je bila doslej v teoriji dopolnilno, v praksi pa glavno dokazno sredstvo. Glavno za slugo za to je imel francoski modroslovec Montesquieu (1689—1755). Prvi jo je odpravil v Prusiji Friderik Veliki (1740—1786), ki je takoj po nastopu vlade (dne 3. junija 1740.) izdal zadevno kabinetno odro. Ohranila se je le pri največjih zločinih (velicizdaja, umor i. dr.), dokler ni bila l. 1754. popolnoma odpravljena. Temu vzgledu so

sledile v letih 1770—1828 vse ostale evropske države (n. pr. Baden, Meklenburg in Danska 1770, Švedska 1772, Francija 1780, Toskana 1786, Rusija 1801 in slednjič Gotha 1828).

V Avstriji je omejila torturo že »Nemesis« cesarja Jožefa I. iz l. 1707. Kljub soglasni obsodbi kompilacijske komisije obdrži Theresiana torturo še nadalje, razen za nekatere manjše delikte (v izdaji iz l. 1769. so celo slike torture!); dne 2. januarja 1776. pa je bila po prizadevanju poznejšega cesarja Jožefa II. popolnoma ukinjena. Velike zasluge za to sta si pridobila s svojimi spisi predvsem Beccaria (1764) in Sonnenfels (1775).

Z odpravo torture in z novimi zakoniki (pri nas s kaz. zakonom cesarja Jožefa II.) prenehajo torej po več stoletjih zakonito strašni in pogubni čarovniški procesi. Če so bile pozneje usmrčene še kake čarovnice, niso bili to več čarovniški procesi, temveč navadni umori, ki jih je povzročilo praznoverstvo. Seveda ni izključeno, da se zgodijo taki umori še sedaj.

V letalih za zlatom

Dokler bo podlaga denarju zlato, dokler bo denar vezan na zaloge zlata, ki jih po vsem svetu skrbno čuvajo in zapirajo pod debelimi oboki bank, tako dolgo bo tudi v bogatih deželah primanjkovalo zlata. Kakor znano, je zlatih zalog mnogo premalo, da bi mogle kriti vse tiste bankovce, ki krožijo iz roke v roko med ljudstvom, in ki jih je vsak dan več. Zlata primanjkuje celo v Ameriki, ki je prislovično zlata dežela in, ki ima trdno valuto, kakor malokatera druga. Tisti srečni časi, ko se je kopalo zlato kar z vrha zemlje, in ko so ga zlatokopi s primitivnimi pripomočki izpirali v rekah in potokih, so menda za vselej minuli. Že mnogo let je treba iskati zlato vse globlje in globlje v zemlji in izkoriščati tudi take siromašne rude, za kakršne se včasih nihče re bi zmenil. Pridobivanje zlata je čedalje težje. Mnogokrat se morajo v velikanskih globočinah razstreljevati ogromni skladi trde žive skale za borih par zrnec dragocene kovine. Če pojde tako naprej, bodo stroški kmalu večji, kakor vrednost pridobljenega zlata in delo bo moralo zastati.

V Ameriki, kjer je baje še vedno največ zlata, je država sama začela sistematično iskati nova nahajališča zlata. Seveda pa v moderni dobi nikakor ne kaže, da bi se na lovu za zlatom zanašali zgolj na slepo srečo. Izkušnje v rudarstvu so pokazale, da so najdišča zlata skoro vedno vezana na neke izvestne geološke oblike dotičnega terena. Pri iskanju zlata gre tedaj v prvi vr-

stf za to, da se odkrijejo take mnogo obe-
tajoče oblike.

Stotine skupin, ki jih tvorijo geologi in
rudarski inženjerji križarijo po vsej Ameri-
ki, da merijo, fotografirajo in preiskujejo ta-
ke kraje, kjer domnevajo, da se nahaja zla-
to, ali kake druge dragocene kovine. Pri
delu jih podpirajo tudi letalci, ki v precejš-
nji višini križarijo nad terenom ter delajo
fotografične snetke, ki jih mečejo z letal
na dogovorjeno mesto. Tam jih takoj raz-
vijejo in kopirajo, da se vedo inženjerji po

njih ravnati. Posamezne fotografije se v
pravilnem redu prilepijo druga k drugi, za-
znamujejo se s pravilnimi višinskimi in dol-
žinskimi merami, tako da nastane nekak
zmanjšani model pokrajine, ki jo raziskuje-
jo. Ti zemljevidi so podlaga za nadaljnja
geološka raziskavanja.

Ta način iskanja zlata in drugih dragih
kovin se je baje sijajno obnesel in pripo-
mogel Američanom že k mnogim novim naj-
diščem zlata, ki jih bodo kmalu začeli iz-
koriščati.

H. Anderes

Kukavica in njeni grehi

Malo je ptičev, o čijih načinu življe-
nja bi se toliko razpravljalo kakor o
kukavici. A. Burdet, znani prirodoslov-
vec in ornitolog, objavlja neke nove
značilnosti iz kukavičjega življenja,

ki jih je sam opazoval in ki gotovo
tudi druge zanimajo.

Nedavno, veli Burdet, je objavil ne-
ki nemški učenjak in prijatelj ptičev no-
vo, čudaško teorijo. Že od davnih ča-
sov se govori, da kukavica ne gradi
svojega lastnega gnezda, ampak leže
jajca v tuje gnezdo. To modrost pozna
vsak otrok. Po opazovanjih nemškega
učenjaka pa si kukavica ne le gradi
lastno gnezdo, ampak tudi sama izvali

svoje mladiče. Na sestanku prirodoslov-
cev v Luzernu se je postavil Burdet
tej teoriji odločno po robu. In to iz raz-
loga, ker se ta dognanja nikakor ne
ujemajo s tem, kar v stvari vemo do
danes.

Drugi nemški učenjak Naumann pa
zatrjuje, da leže kukavica svoja jajca
v gnezda nič manj ko 145 vrst drugih
ptičev. A. Burdet je podvomil tudi nad
tem razkritjem, kajti njegovi zapiski
govore o tem, da nese kukavica jajca
le v gnezda kakih 50 ptic. Kukavičja
jajca je našel večinoma v gnezdah pti-
čev-pevcev, ki so bili znatno manjši
od kukavice. Redkost je po A. Burdetu,
če znese kukavica svoje jajce v gnezdo
srakoperja, škorca ali žolne.

Doba valenja traja 11 do 12 dni. Ku-
kavičja jajca so tudi po barvi zelo raz-
lična, kar se ne ponavlja pri nobeni
drugi ptici. Tudi so kukavičja jajca tež-
ja od jajec drugih ptic, čeprav so iste
velikosti; in celo lupina je trša ter od-
pornejša. Kukavičji mladič pa se prav
lahko loči od drugih mladičev mačeht-
ptice.

Najbrže izleže kukavica svoje jajce
v takšna gnezda, kjer so že jajca po-
dobne barve. Verjetno je, da znese
kukavica v svojem času do 20 jajec, in
sicer vsak drugi dan po enega. Ven-
dar to ni popolnoma točno dognano.
Kajti kukavica znese v eno in isto
gnezdo samo po eno jajce, če pa se
najdeta v istem gnezdu dve kukavičji
jajci, je že verjetno, da sta čepeli v
gnezdu dve kukavici.

Nasproti trditvam nekaterih drugih
opazovalcev je dokazal Burdet na pod-
lagi posnetega filma, da meče jajca ali
mladiča iz gnezda kukavičji mladič.
Zanimiv in nepojasnen je dramatični

dogodek, ki se je odigral v gnezdu nekega drozga. Samica drozga je bila strašno razburjena in prestrašena, ko je čutila, da jo neka nevidna sila dviga kvišku. Na prsih matere se je pokazal mladič in nevidna moč ga je vrgla iz gnezda. Ta nevidna sila je bila mlada kukavica, ki je metala iz gnezda mladiča za mladičem. Mati je bila brez moči napram tajni sili, ki jo je bila naravnost hipnotizirala. In vendar se drznemu mladiču ne posreči vselej takšen načrt. Burdet je tudi opazoval, kako je skušala mlada kukavica vreči iz gnezda škranja, ki je bil mnogo večji od nje. Vsak zalet je bil zaman, škranjec je ostal tam, kjer je bil. Naslednjega jutra pa je opazovalec stal pred dramo,

ki si jo ni mogel pojasniti. Mladi škranček je bil v bližini gnezda nataknen na trdno bilko! Visel je na njej predrt in mrtev. V drugih primerih se je ugotovilo, da se predrzní kukavici, oziroma mladiču šele po dolgem naporu posreči izvesti zlo nakano in odstraniti sosede brez vika in krika. Zelo čudno pa se je raziskovalcu zdelo, da se matikukavica prav nič ne briga za svoje mladiče, medtem ko je pri drugih ptičih opaziti baš nasprotno. Mati in oče zastavita za ogroženega potomca vse sile.

Skoraj vsako leto daje kukavica priliko, da se o njej nanovo govori in razpravlja. Podoba je, da ne bomo prišli s študijem in raziskovanjem kukavice nikoli h kraju.

Odiseja dveh Francozov

Edgar Aubert de la Rue, 27letni geolog inženjer, se je nedavno vrnil s *Kerguelenskih* otokov, koder je devet mesecev križaril s svojo ženo, prvo Evropko, ki se je drznila v te avstralske pokrajine. Med domačini sta sama živela kot lovca na tjulenje. Tako daleč se še noben tujec ni spustil v samotno puščobo, ki jo je l. 1772. odkril francoski brodar Kerguelen.

V početku kimovca 1928 sta odplula iz Havrea in dospela po dveh mesecih na svoj smoter. Napravila sta velik ovinek, hotoč posetiti otrov *Sv. Pavla* — na sredi pota med rtom *Dobre nade* in Avstralijo — v južnem Indijskem oceanu, koder neka francoska družba uspešno lovi številne varoge in si jih kuha v toplih vrečih, curečih iz ugaslega ognjenika. Po mnogih nevihtah sta se izkrcala na Kerguelenu v prvih dneh listopada. Ves arhipel je bil zasnežen. Na srečo se je naglo bližala doba, ko se sneg urno topi, vsaj v nižjih legah dežele.

Čeprav se zemljepisna širina tega otočja v južni poluti ujema s severno širjavo Francije, vlada tam vendar tako podnebje kakor na Spitzbergih, ležečih za 20° bliže tečaju. Vendar so zime na Kerguelenu malo manj ostre, zato pa so poletja hladnejša. Med raznimi letnimi časi torej ni premočnih razlik. Povprečna toplota v letnih mesecih znaša nekaj stopinj nad ničlo, pozimi pa je kaj blizu ničle. Za Kerguelen je značilno, da divjajo po njem

siloviti viharji. Padavine, zlasti sneg, so tod še celo poleti skoro vsakdanji pojav.

Ledene grmade, prihajajoče od tečajnih ledenikov, plavajo često na vidiku ter se tupatam zadenejo ob nabrežje. Posamezni zalivi so neredko posejani z ledenimi balvani, ki se losmijo od ledenikov, štrlečih v morje. Vendar mraza ni nikoli toliko — niti pozimi — da bi morje zamrznilo. Nebo je skoraj venomer oblačno, ker vetrovi prinašajo goste vodne hlape iznad neizmernih ledenikov, molečih v sredini glavnega otoka.

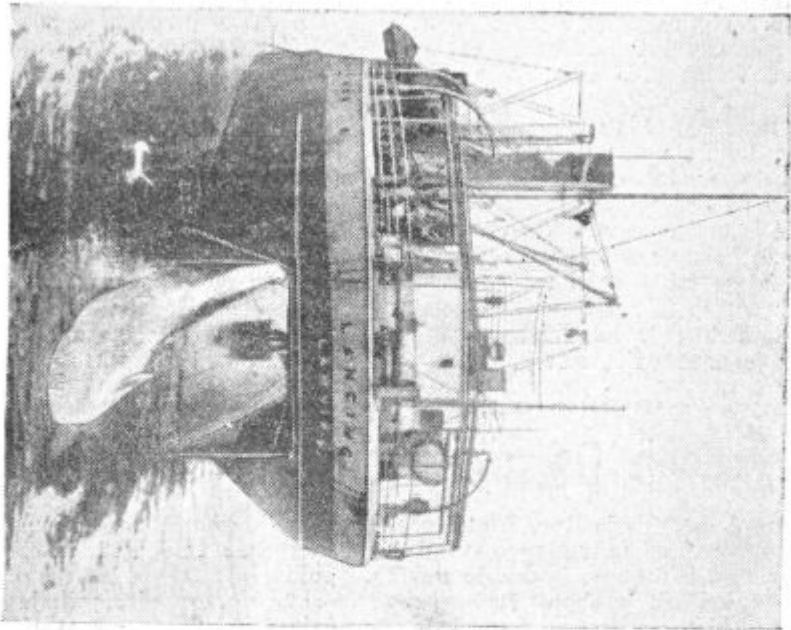
V geološkem oziru je Kerguelensko otočje v znatnem obsegu sestavljeno iz plasti bazaltne lave, debele nad 1000 metrov. Starejše hribine različnih vrst prebadajo ponekod bazaltno odejo ter segajo s svojimi vrhovi do tisoč ali celo dva tisoč metrov (*Mont Ross*), do čim je okolica povprek 500 m visoka. Morje in erozija sta krepko oglodala neznansko grudo eruptivnih skalovin, ki so se nekdanj razprostirale dosti širše, sodeč po mnogobrojnih osredkih, grebenih, klečeh, pragih in čerch proti severu in jugu. Členovite obale zelo spominjajo norveških. Nekatere zajedi štrle do 50 km v notrino kopnega.

Ako rineš proti osrčju dežele, se ti zdi opravičen naziv »Opustošeni otoki«, s katerim je Cook krstil ta svet. Povsod opažaj visoke planote in cele nize gorá, ločenih z globokimi dolinami, koder spe nešteta jezera, ki jih

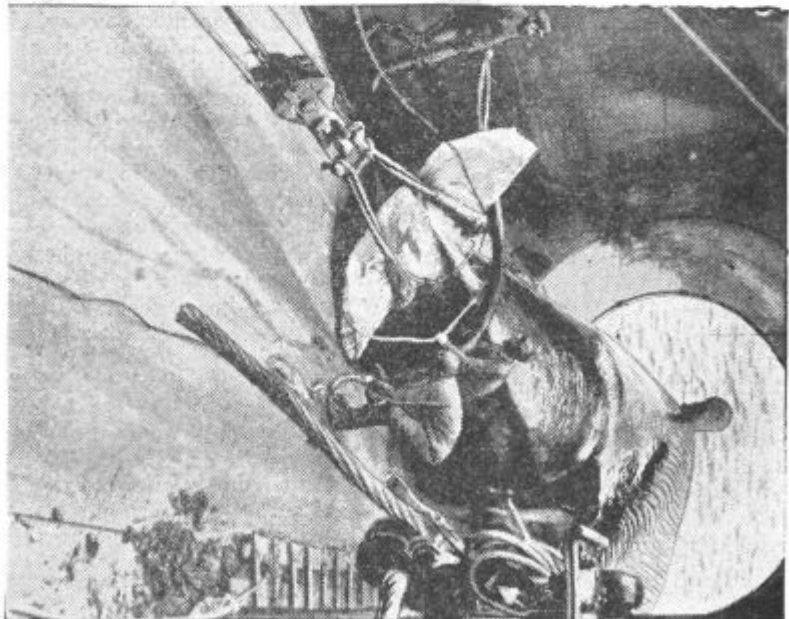
poji na stotine preslikovitih slapov. V izvestni višavi se kamenita tla umaknejo neskončnim snežiščem. Nikoder ne vidiš najmanjše sledi življenja. Ob vedrem vremenu nudi Kerguelen s

in z jatami morskih ptic. V sosesčini morja in po nižjih delih potočja nalletiš na svojevrstno cvetano ali floro, med ostalim kerguelensko zelje, ki je užitno in te brani skorbuta.

Kitolovce spremljajo po možnosti tudi druge ladje, ki prevzamejo ujete kite, kjer jih potem razlelesijo in zbirajo

Kitolovec »C. A. Larsen« z veliko odprtino, skozi katero polegnejo ujete kite v ladjo

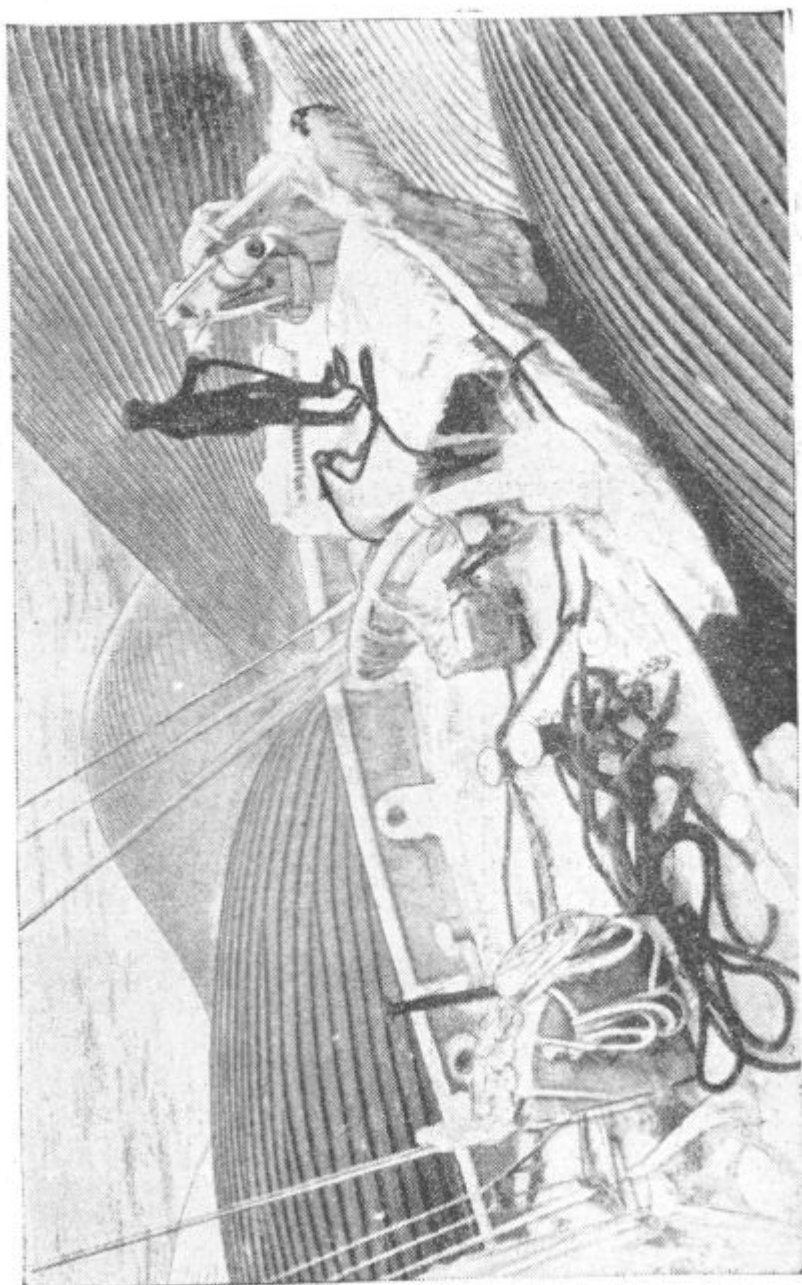
svojiimi ledovitimi vrhunci, z mračnimi podolji in globokimi zatoki divno panoramo.

Zgolj obrežje je oživljeno z vrvečimi kolonijami vsakojakih tolščakov

Radi neznanske sape, ki pogosto vrže človeka na tla, ne more tod uspevati nobeno drevo. Druga posledica hudih pišev se javlja na žuželkah: vse so izgubile krila, ker jih ne morejo ra-

Čvrsti sloji premoga, najdeni po raznih predelih, pričajo, da je imel Kerguelen njega dni milejše podnebje in da je bil pokrit z gozdovi. Vendar od-

otočje pozornost gospodarskih krogov v francoski metropoli. Ovca se sijajno redi, če se ji zagotovi zavetje za zimске mesece, in spričo tamkajšnjega

Ubiti kiti okoli kitolovca. Na krovu ladje se vidi top za izstreljevanje harpun. Ubiti kiti so napolnjeni z zrakov, da lažje drsijo po vodi

daljenost teh otokov zmanjšuje vrednost njihovih premogovnih ležišč.

Ne glede na rudninske zaklade, ki jih morda vsebujejo tla, zasluži to

ozračja je nje volna odlična. Severni jelen, ki so ga pred kratkim udomačili v Georgiji, bi mogel tudi najti dovolj krme na Kerguelenu.

Veliki vir dohodkov je dandanes lov na kita in morskega slona, čigar olje se jako ceni. Kitov je dokaj po teh krajih v zimi, medtem ko se morski sloni pojavljajo zlasti med poletjem. Nekateri strokovnjaki so se bali, da se bo žival brzo zatrla, toda ti selivci se vračajo leto za letom v enakih množinah.

Zbog viher in posebne členovitosti bregov so ti samo na posameznih točkah dostopni. Tako je priroda sama poskrbela za to, da se pleme morskih slonov ne bo moglo iztrebiti prehitro. Pred dokončnim odhodom je drzna francoska dvojica obiskala na angleški kitolovki ostrov *Heard* in ondi prebila štirinajst dni. Ta britanska posest — neobljudena — leži nekaj sto kilometrov južneje ter ima precej mrzlejšo klimo. Ta zemlja ognjeniškega izvora je malo znana. Brezbrižni ledeniki segajo na vseh straneh noter v morje in jo domala popolnoma pokrivajo. Tu pa tam samo se je dalo na odduškah dognati, da so tla precej drugačna nego na Kerguelenu.

Na svojem potovanju sta raziskovalca trčila na mnogotere težave. Ker sta bila sama, jima je bilo nositi vselej dosti prtljage. Kadar sta ostavila svoj šotor, sta vsekdar vzela živeža za nekoliko dni. Metežno vreme je namreč tolikanj običajno in nastopa toli nenadno, da sta celo v poletju morala včasih prenočiti v gorovju. Po sreči sta našla povsod pripravnih votlin, da sta se skrila ob metežu. Seveda take noči v hladovini niso kdo ve kaj prijetne. Ali v tako razdrapanem ozemlju, osobito ob metenju, ko ne vidiš pogostoma niti dva koraka pred seboj, bi bilo blazno nadaljevati pot proti šatoru!

Največja nevarnost proti od blata. Po vseh nizkih delih arhipela in celo po nekih strmih pobočjih so tla izredno gibka. Ta tla so iz lepljive grezi, iz zmrzle brozge, posute z melino, polagoma drsečo po vzpetinah oziroma po šotiščih, ki jih je postopoma stvarila acena. Ozibi so čestokrat po nekaj metrov globoki in tem laglje se pogrezneš vanje za vse večne čase, ker na prvi videz noben znak ne razodeva močave in mužave, sosebno po rebrih in navzdoljih.

Nadaljnja opasnost, a vse drugačna, prihaja od nekolikšnega števila divjih

psov. Te polarne pse je zapustila pred 30 leti nemška ekspedicija, ki pa ni prodrla daleč od obale. Živali so se razmnožile, se klatijo v tolpah in se hranijo z morskimi ptiči, lotijo se pa tudi človeka, zategadelj sva morala zmerom hoditi oborožena, zlasti po južnih pasovih. V ostalem pa se ta žival odlikuje po beli, svilnati in gosti kožuhovini, ki se vidi že od daleč.

Pred vsem pa se čuvaj črnega galeba (*megalestris antarctica*), čigar peruti imajo skoro 1 m razpona. Te ujede so silno številne in bojevite. Ako greš mimo gnezda, šinejo vate in te skušajo oslepiti. Ker pa gnezdijo na položnih brežinah v bližini morja, se jim ne moreš izogniti. Niti puška jih ne prime v strah. Najbolje se jih je otepati z batino... Vtiske, spomine in dokazila s svoje smeje poti sta Aubertova priobčila ondan Francoskemu inštitutu. N.

CVETKA BLAZNOSTI

Marihuana je vitka zel, ki dela silno kvar Ameriki, zlasti Zedinjenim državam. Kadd jo med duhanom. Prve svalčice ter prijetno razigrajo, toda v kratkem se organizem razdrma: konča se z blaznostjo ali celo s smrtjo. Skratka, nezatni pleveleček povzroča toliko zla, da ga ameriško redarstvo z ogorčenjem zatira. Vendar marihuana se roga postavam in policajem. Kajti ta rastlina, doma iz Mehike, se prilagodi vsakim tlom. Kokain ali opij se lahko prestreže v dohodnih pristaniščih, zasači se tihotapec, a kdo naj zavoha nezatno zelišče po zasebnih vrteh, po lončkih in cvetnjakih v hišah, med grmovjem Centralnega parka, koder poganja med kamelijami, orlicami, begonijami, soncevrati in prtilikavimi roževici? Marihuana se skriva in uspeva povsod. Goje jo celo po grobiščih. Oko pravice je zasledilo takšno gredo ob 124. ulici v Newyorku. To je dobičkanosen sadež, kajti drago in lahko se prodaja. Ljubiteljev ima na prebitek, osobito med umetniki ter umniki, ki so poprej pušili opij. Pri tej iznemembi niso nič pridobili, četudi ameriška bilina ne utruja srca. Nasprotno pa se loti živčevja v toliki meri, da kadilec občuti grozen ropot, ako pade zgolj igla na tla. Oči izgube dojem razdalje; en korak te upeha kakor naporno potovanje; sekunde se vleko kot ure; najhuše pa je to, da ne moreš osredotočiti svojih misli duh bega nemirno od predmeta na predmet, možgani se ne pokora več volji. Brezumnost je na vidiku.

Največje preseljevanje narodov v našem času

Na vzhodu se odigrava zgodovinski pojav, ki je velikega pomena, čeprav ga le redko kdo pozna. O njem piše C. Walter Young v reviji »The Far Eastern Review«, ki izhaja v Šanghaju.

Dve leti — piše ta list — že doteka v Mandžurijo preseljevanje narodov, kakor ga ne pomni zgodovina sveta. Ameriški učenjaki pripisujejo temu pojavu velik pomen za pomirjenje Kitajske in za prehranjevanje pasivne Japonske.

Kakih dvajset let se že pojavljajo kdaj pa kdaj v raznih kitajskih provincah lepaki, ki naznanjajo občinstvu, da je v Mandžuriji ugodna prilika za nakup ali najem zemljišča. Pogoji, pod katerimi Mandžurija deli zemljo za kolonizacijo, so tako ugodni, da zamikajo še tako previdnega Kitajca.

Že stoletja se selijo Kitajci iz Šantunga v Mandžurijo, toda od kitajske revolucije dalje raste število izseljencev z neverjetno brzino. Še pred tremi leti so prihajali večji del možje in sicer samo za sezonsko delo. Danes prihajajo cele rodbine z namenom, da se trajno naselijo. Za leto 1927. izkazuje izseljeniška statistika približno milijon glav, v letu 1928. je dosegla že dva milijona priseljencev. V silno natrpanih ladjah vseh vrst prihajajo v luko Dairen, ki jo je Japonska izgradila zelo moderno. Lakota, vojaki in razbojniki so pregnali te ljudi iz gosto obljudenega Šantunga v osemkrat redkeje naseljeno Mandžurijo. Zakaj ondi je tretjina, na severu celo več kot polovica za poljedelstvo primerne zemlje še neobdelane; po rusko-japonski vojni pa vlada v teh pokrajinah tudi mir, ki ga zahteva poljedelec. Marljiv kitajski kmet lahko v Mandžuriji veliko bolj nego kje drugje vnoveči svoje pridelke, kajti ta dežela ima 7000 km železnic, t. j. polovico vseh železnic veliko večje Kitajske. Pristaniški promet v Dairenu je tak, da ga prekaša samo Šanghaj. Mandžurska trgovina je znašala l. 1925. 30 % celotne kitajske trgovine, čeprav biva v Mandžuriji komaj 6 1/2 milijona kitajskega prebivalstva.

Že to je dovolj, da kitajskega izseljenca zaskomina po življenju v Mandžuriji. Toda on ne mara biti v tej deželi pokopan. Nепrestano srečuješ rev-

ne, z voli ali mezgi vprežene vozove, ki se pomikajo proti jugu, na teh vozovih leži štiri ali pet čvrsto zvezanih rakev, ki vračajo umrle nazaj v deželo njihovih očetov.

Dasi so parobrodna društva dovolila izseljencem silno znižane cene, imajo še vedno ob tem nezasižno silnem prometu težke dobičke. S svojimi popusti naravnost pospešujejo izseljevanje v Mandžurijo. Za nje so kuliji samo tovor in nič drugega. Kot tovor — mi je dejal neki zastopnik paroplovne družbe — so zelo dobrodošli, ker ga ni treba premikati in izkladati; sam pride na ladjo in jo sam zapusti, s čimer prihrani družbi stroške, ki ga ima z drugim tovorom. Vrhu tega ni posebno zdroljiv. Zato paroplovne družbe vneto tekmujejo med seboj, katera bo prepeljala več izseljencev; le ti so jim zelo dober vir dohodkov.

Uprav ganljivo je pogledati ljudi, ki v iskanju nove domovine zapuščajo hiše svojih očetov. Od aprila do oktobra l. 1927. sem jih opazoval, kako so tedni za tednom vrveli po stopnišču parnikov, ki so jih imeli prepeljali iz Šantunga. Majhna prtljaga, ki jo jemljejo na pot, nam včasih razodeva, kakšnemu poklicu se namerava izseljenec posvetiti. Ta nosi rezilo pluga, oni kos lesa, ki ga bo nemara rabil za ročaj srpu (kakor da v severni Mandžuriji ni dovolj močnega mladega lesa za ročaje).

Z otroci in starci, s prtljago in za boji tabore v kolnicah in na ulicah, čakaje, da jih vlak spravi naprej k zaželjenemu cilju. Polovica izseljencev je tako revna, da ne more plačati niti silno znižanih voznih stroškov; taki gredo ob železniški progi peš v novo domovino, oprtani z dojenčki, otroci in materami, babicami. Tegobe, ki jih morajo prenesti ti reveži na dolgi poti od Daira na sever, so nepopisne. Mnogi prehodijo peš vseh 900 km od Daira v Čang-čun in celo do Harbina. Ni skoraj niti mogoče, da bi se tem potovalcem olajšala pot s sredstvi zasebne dobrodelnosti: preveč jih je na teh potih, ki jih mnogi plačujejo s smrtjo, preden so zagledali zaželjene planjave nove domovine.

Po sledih človeka iz ledene dobe

1.

V Dordogni na južnozpadnem Francoskem leži idilična dolina Vezère, daleč proč od velike ceste potovanja željnega človeštva. In vendar so tam čarobni kraji, votline in jame, v katere se je svoje dni prasket skrila s tisoči skrivnosti, ne sluteč, da ga bo daljna bodočnost zopet izkopalna iz njegovih skrivališč.

Malj pritok Dordogne teče po dolini, med ponosnimi apnenični skalami, v katere je ledena doba z elementarno silo vdolbla svoje sledi. Hlastno so se valovi tajajočih se ledenikov zjedali v razpoke in špranje, jih razširili v prostorne hodnike in dupline, ter jih pogosto okrasili s stalaktiti in stalagmiti, s slikovito s stropa visečimi ali s tal dvigajočimi se kapniki. Tisočletja so nepre-

stano pljuskali valovi skale in odplavili vse, kar jim je bilo na poti, in so tako ustvarili romantično, očarljivo pokrajino. Pod naprej visečimi kamenitimi stenami so si današnji prebivalci doline zgradili prijazna, solčna bivališča, hiše z največ tremi umetnimi stenami, skalo pa so porabili za streho in zadnjo steno. Revnejši so si celo prihranili tiste tri zide. Kot moderni trogloditi prebivajo v naravnih, po svojem premoženju prirejenih votlinah.

V teh votlinah in jamah so že živeli ljudje, ko se je z njimi skušal pravdati zanje jamski medved, ko so kosmati mamuti topotali skozi dolino Vezere ter so vizenti, divji konji, severni jeleni, koze in kozorogi, združeni v mo-

gočne črede, prebivali po širnih ravninah in gorskih vrhovih. Ljudje, ki še niso vedeli, kaj se pravi biti človek, katerim v možganih ni mogla zasvitati najmanjša slutnja prihodnjih zvanj, ker se še niso znebili zadnjega odeva živalstva — ti ljudje stopajo iz kraljestva senc in ožive pred našimi očmi, ožive sredi že davno izumrlih živalskih vrstnikov, ki krase z mrtvaško glavo v grbu samo še naše muzeje kot okostnjaki.

Nikjer drugod na vsem svetu se do slej ni našla enako zanimiva geološka praplast kulture. Nikjer drugje ni dluviaalni človek zapustil potomcem take velikanske dedščine kakor pod skalnatimi strehami in v jamah tega kraja. V Le Moustierju je poleti leta 1908. celo sam vstal iz groba v podobji izvrstno ohranjenega mladeničevega okostnjaka, ki ga je Oton Hauser našel v jami, katero so v skalnatem počju prej zapirale moderne stavbe.

Ako bi raziskovalčeva lopata spraviša na dan le to okostje, bi postala klasična paleolitska dolina že samo zaradi tega za vse čase znanstveno sloveča. Sicer pa je srečna najdba samo ena izmed stoterih, celo izmed tisočerih.

Ni se še poleglo strmenje nad mnogoličnimi risbami in slikami živali, s katerimi je bil pračlovek okrasil stene svojih jam. Še vedno se pripravajo učenjaki, kako so mogli primitivni ljudje, ki so kljub svoji ročnosti vendarle predstavljali surov kos narode, s kresilnikovimi nožmi na trde skalnate stene uvekovečiti tako čudno naravno živalstvo, ki je živelo z njimi. In vendar množstvo najdenih kamenitih in koščeni orodij še ni končno javno določeno in urejeno. Toliko pa vendarle že vemo za gotovo, da prvotni Francozi stare Dordogne zastopajo nekako najvišji cvet kulture ledene dobe. Oni niso bili samo nadarjeni lovci mamuta in vizenta, marveč so lovili tudi v vodi, kar jasno kažejo mnogobrojne od njih zapuščene harpune in ribiške potreščine. Mogoče je celo, da so že imeli iz enega samega debela izsekani pračolni, ki se je pri d'v'jih ljudstvih ohranil do mnogo poznejših časov.

A vendar: kakšen svet loči Vezèrčane ledene dobe od drugih Dordonjcev, ki danes prebivajo v varstvu strelj iz krednega apnenca! Kjer danes tli ogenj v umetno zgrajenih ognjiščih in pečeh, tam so nekdaj iz naloženih kupov lesa plapolali odprti plameni okrog krvavih na ražnju pekočih se mamutovih rilcev in vizenrovih krač; kjer danes kulturni ljudje postavljajo mize in stole, skrinje in omare, postelji in zibelke, tam so umazani jamski ljudje sesali mozeg iz kosti, ki so jih bili s trudom razbili s kresilnikovimi sekirami in medvedjimi čeljustmi. Kjer danes svetniške podobe in razpela kraste stene, tam so svojčas korakali na stene očrtani mamuti z velikanskimi čekani, severni jeleni in divji konji, danes večinoma zakriti z debelimi, zakrivajočimi plastmi apnenaste sige; in kjer danes po cestah kokodakajoča perjad oznanja, da živinoreja in poljedelstvo redi prebivalce, tam so se nekdaj klatili požrešni roparji, hijene in volkovi ter iztikali med kuhinjskimi odpadki pračloveka.

Široka reža zija med takratno in današnjo dobo. Mladenič iz Le Moustierja je onemel. Prav ničesar ne pove, marveč pusti, da si učenjaki še dalje ubijajo glave o čudežih paleolitske doline. Srečne in tožne misli naš bodo še dalje obhajale ob pogledu na bivališča v Dordogni, srečne, ker nas je reka razvitka zanesla že tako neskončno daleč preko kresalcev in mamutovih kovcev diluvija, tožne, ker še vedno najdemo kako luknjo, kadar preišljujemo zgodovino stotisočletij. Današnji trogloditi v dolini Vezère bržkone nič ali pa malo vedo o borbi znanosti za njih domovino.

Ni še tako dolgo, odkar je oživel pred našimi očmi pradavni svet. Goethe, veliki duševni videc, ga je sicer že videl sijati iz mraku davnih dob preteklosti, o znanstveno pridobljeni posesti znanosti o prasvetu pa še ni bilo niti govora. »Vsi tisti koščeni drobci,« je leta 1782. pisal Mercku, »o katerih govoriš in ki jih dobimo povsod v zgornjem pesku zemlje, so, o tem sem trdno uverjen, iz najnovejše dobe, ki pa je vendar spričo našega navadnega časoslovja silno stara. Takrat se je bilo morje že umaknilo, reke pa so tekle zelo na široko... V takratnih časih so bili sloni in nosorogi pri nas na golih hribeh doma. Njih ostanke so

gozdne reke lahko odplavile v tiste velike doline in jezera, kjer so se, več ali manj prepojene s kamenitim sokom, ohranile in kjer jih sedaj izkopavamo s plugom ali po drugem naključju... Kmalu bo prišel čas, ko okamenen ne bomo več zamešavali, ampak jih sorazmerno uvrščali v zemeljske dobe.« Za časa Goetheja je bilo najdeno še malo praživali, kar pa se tiče prav našega rodu, je veljala v znanstvu beseda Cuvierja: fosilnih (okamenelih) ljudi ni!

A ta njegova trditev ni obveljala. Ni bilo še preteklo četrto stoletja po njegovi smrti, ko so v Neandertalu pri Düsseldorfu našli prazgodovinski človeški okostnjak v plasti jako trde glinè, od takrat pa so odkrivali počasi, a redno čezdalje več okostij pračloveka. Pri Mauer-Heidelbergu na južni meji Odenwalda, pri Spyju in La Nauletti v Belgiji, pri Malarnandu, pri Le Moustierju in La Chapelle aux Saintsu v Franciji, pri Šipki na Moravskem, pri Krapini na Hrvatskem, pri gibraltarski skali itd. so našli fosilne ostanke človeka, ki so vsi last prvotnejšega rodu, kakor je danes živeči: rodu homo primigenius ali antiquus, v nasprotju s homo recens ali sapiens. Njih prava doba je bil »diluvium«, mnogo desetisočletij obsegajoča ledena doba zameljska, v kateri so živel mamuti in jamski medvedi, jamske hijene, vizenji in drugi popolnoma ali skoro popolnoma izumrli živalski rodovi. V poznejšem in najpoznejšem diluviju je tudi že živel homo recens, častitljivi Linnèjev homo sapiens, bržkone celo v mnogo večjem številu nego homo primigenius. Vse kaže, da se je človeški rod v prvih časih svojega obstanka sploh znatno bolj počasi množil nego v sedanjosti, ako že nočemo vzeti, da se je prirastek zaradi večje umrljivosti otrok, zaradi lakote in kužnih bolezní ali zaradi hudih bojev z divjimi živalmi močno desetil.

Sreča, da so naši načini določitve in merjenja že tako popolni in zanesljivi, da že lahko daljnosežno sklepamo iz majhnega števila znanih prazgodovinskih človeških ostankov. Ko se je leta 1856. odkril neandertalski okostnjak, so bile razmere še drugačne. Lastnik kamnoloma, ko so njegovi delavci pri kopanju nške jame v apneni steni Neandertala našli močno s sigo prevlečene kosti, jih je imel za ostanke jamskega medveda. Dal jih je skrbno zbrati in je

vso najdbo poslal dr. Fuhlrottu v Elberfeld, čigar skrbnosti se imamo zahvaliti, da se je vsaj deloma ohranil dragoceni zaklad. Znanstvu so se rešili: dve kosti stegna, dve kosti nadlakta, dve kosti komolca, desna koželjnica, leva polovica medenice, odlomek lopatice, pet odlomkov reber in kot najdragocenejši kos čudno ploščasto teme, čigar dve mogočni klobasi nad očmi delata sila divjega in živalskega. Profesor Schaafhausen v Bonnu je prvi spoznal pomenljivost te najdbe. »Človeške kosti in lobanja iz Neandertala,« je ugotovil, »prekašajo vse druge s posebnostmi obrazovanja, iz katerega se sklepa o surovem in divjem ljudstvu, smatrati jih smemo za najstarejši spomin na prejšnje prebivalce Evrope«.

To je bila silno krivoverska trditev v času, ko so bili duhovi itak razburjeni zaradi Darwinovega revolucijonarskega nauka. Ako je imel Darwin prav s svojo izpreminjevalno teorijo, potem so morali za ljudi naravno veljati isti zakoni razvoja kakor za živali in rastline, čeprav on iz previdnosti od kraja ni izvajal posledic. Med človekom in živaljo so morale nekdanj kakorkoli biti posredovalne stopnje. Ker je kot nižja stopnja veljala »opica«, potem ni bilo nič čudnega, da je Neandertalec vzbudil največjo pozornost ne samo v znanstvenih, marveč tudi v lajških krogih. Nasprotniki descendenčne teorije so ga kratkoma razglasili za nič vrednega. Rekli so, da so se pri izkopavanju vse premalo upoštevale razmere geološkega ležišča, — kar je

bilo tudi res — in da se zato ne more ugotoviti njegova starost, sama lobanja pa da je jako dvomljiv dokaz. Dočim sta se oba znamenita angleška raziskovalca Huxley in Lyell pridružila mnenju Schaafhausena, je trdil bonnski profesor Mayer, da je Neandertalec kozak ruske vojske iz leta 1814., ki je bil živ prišel v jamo in tam umrl, ali po drugih Kelt ali Holanec, po Blaken pa siromašen idiot, ki se je kot puščavnik preselil na oni svet.

To hipotezo o idiotih si je osvojil tudi najpomembnejši in najvplivnejši nasprotnik darwinizma Rudolf Virchow, ki si je izmislil kar čel roman, da znanstveno umori Neandertalca. S svojim tehtnim imenom je za naslednja desetletja popolnoma uglasil debate o tej najdbi. Sloveči antropolog ni samo tajil visoke geološke starosti okostja, ampak tudi njega anatomsko vrednost za dokaz. V otroških letih — je dejal — je imel človeški otrok angleško bolezen. Zaradi nje so nastale na njegovi lobanji, ki je bila že od rojstva nenavadna, še druge izpremembe. Pozneje, ko je bil kljub temu dorastel v krepkega moža, so mu po Virchovu parkrat skoraj glavo razbili. Tudi to je znatno izpremenilo njegovo lobanjo. Nazadnje pa je imel ubogi Lazar v visoki starosti celo protin. Od vseh teh drznih hipotez nazadnje ni ostalo nič, prav nič drugega kot žal z imenom Virchowa za zmerom zvezana sumnja: da je ves roman o trpljenju Neandertalca iznašel samo zato, da bi uničil zanj nesimpatični darwinizem.

Današnja umetniška priloga

»Košnja v rosнем jutru« je delo pokojnega Avgusta Bertholda, začetnika slovenske umetniške fotografije. Berthold je svoje fotografije razstavljal skupno z našimi slikarji na umetnostnih razstavah, tako tudi na I. jugosl. umetniški razstavi v Beogradu ob kronanju kralja Petra I.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi. Ljubljana, Knafljeva ul. 5.
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja, na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Foto Avgust Berthold

Košnja v rosнем jutru